

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับบทบาท
2. เอกสารเกี่ยวกับผู้นำ
3. เอกสารเกี่ยวกับศาสนา
4. เอกสารเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลาม
5. เอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
6. เอกสารเกี่ยวกับหน้าที่ที่มีสยิดต่อชุมชน
7. การวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายของบทบาท (Role)

ในสังคมทุกสังคมย่อมต้องมีการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กันระหว่างบุคคลต่อบุคคล การปฏิสัมพันธ์หรือการสังสรรค์กันทางสังคมดังกล่าวนี้ บุคคลย่อมต้องมีบทบาทของตนในสังคมเพื่อเป็นกรอบหรือบรรทัดฐานในการที่จะประพฤติดต่อกันทางสังคมให้เป็นไปอย่างราบรื่น โดยความหมายของคำว่า “บทบาท” มีผู้ให้นิยามแตกต่างกันไป ดังนี้

จิรพรรณ กาญจนจิตรรา (ม.ป.ป. : 48) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่าเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ซึ่งบุคคลนั้นมีตำแหน่งหรือสถานะทางสังคม ซึ่งอาจแบ่งบทบาททางสังคมออกเป็น 2 ประการ คือบทบาทตามความคาดหวัง (Role Expectation) และบทบาทที่ปฏิบัติจริง (Role Behavior) บทบาทความคาดหวังเป็นแบบพฤติกรรมซึ่งบุคคลนั้นต้องปฏิบัติตามฐานะและตามตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้นคือพฤติกรรมที่บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมต้องปฏิบัติจริง

ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์ (2526 : 91) ได้กล่าวว่าบทบาทเป็นสิ่งเชื่อมโยงกันระหว่างบุคคลกับองค์การ และแสดงถึงพฤติกรรมของคนในองค์การที่คาดว่าจะแสดงออก บทบาทเกิดจากผลการเกี่ยวข้องกันขององค์การที่เป็นทางการ เทคนิควิทยาการ องค์การที่ไม่เป็นทางการและความคาดหวังของบุคคลในงานที่ทำ

พิศวง ธรรมพันทา (2523 : 62) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกตามความคิดหรือความคาดหวัง เมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะหรือหน้าที่ทางสังคมของผู้ดำรงตำแหน่งเป็นมูลฐาน

ไพบุลย์ ช่างเรียน (2526 : 27) กล่าวว่าบทบาทโดยทั่วไปพิจารณาจากความหมาย 2 นัย นัยแรกพิจารณาโครงสร้างทางสังคม บทบาทก็จะหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่างๆ กัน ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้นๆ อีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคม บทบาทก็จะหมายถึงผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสภาพแห่งการปะทะสังสรรค์

สมยศ นาวิการ (2521 : 13) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่าเป็นแบบของพฤติกรรมโดยขอบเขตของบทบาทเหล่านี้ จะกำหนดไว้ในคำบรรยายลักษณะงานและนโยบายอย่างเป็นทางการและขอบเขตของบทบาทอาจเป็นที่เข้าใจอย่างไม่เป็นทางการก็ได้

สุชา จันทรเอม และสุรางค์ จันทรเอม (2520 : 46) ได้ให้นิยามของบทบาทว่าเป็นสิ่งที่บุคคลในสภาพต่างๆ กระทำ นั่นคือเมื่อสังคมได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้ให้ในสถานภาพใดบุคคลในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

อุทัย หิรัญโต (2529 : 120) ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่าบทบาทการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคนที่คนอื่นคาดคิดหรือคาดหวังว่าเขาจะกระทำอย่างนั้นก็คือการเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของเขาเป็นมูลฐาน

สรุปได้ว่าบทบาทคือสิ่งที่ผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งของสังคมได้ถูกกำหนดให้แสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดโดยบุคคลในตำแหน่งนั้นจะมีหน้าที่หรือเงื่อนไขที่ต้องกระทำและได้สิทธิที่กำหนดไว้สำหรับตำแหน่งนั้น รวมทั้งความคาดหวังของชุมชนในสังคมที่มุ่งหวังให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นได้กระทำ

ทฤษฎีบทบาท

กัลยา ผ่องเมฆินทร์ (2534 : 7-10) ได้รวบรวมกรอบแนวคิดเรื่องบทบาทไว้ดังนี้ การศึกษาและวิเคราะห์บทบาท (role) ในทางสังคมวิทยาได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีทางสังคมวิทยา 2 แนวทางใหญ่ๆ ด้วยกันคือ ทฤษฎีทางสังคมวิทยาแนวโครงสร้างและการหน้าที่ (structural functionalism) และทฤษฎีทางสังคมวิทยาแนวเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (symbolic interactionism)

ทฤษฎีทางสังคมวิทยาในแนวโครงสร้างและการหน้าที่มีแนวคิดเกี่ยวกับ “บทบาท” ว่าเป็นรายละเอียดของพฤติกรรมซึ่งบุคคลพึงปฏิบัติในการดำรงสถานภาพหนึ่งๆ ทางสังคมและ

รายละเอียดของบทบาทนั้นจะมีลักษณะคงที่แน่นอนตายตัว ทฤษฎีแนวนี้จึงมุ่งสนใจไปที่เนื้อหา (content) โครงสร้างและการหน้าที่ของสถานภาพทางสังคม ดังนั้นบทบาทตามแนวคิดนี้จึงอาจหมายถึงลักษณะการกระทำของบุคคลไปตามสถานภาพที่แฝงอยู่กับสถานภาพของตนภายใต้สถานการณ์ทางสังคมหนึ่งๆ โดยบทบาทจะมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับสถานภาพ และบุคคลที่เป็นเจ้าของสถานภาพอันหนึ่งจะถูกคาดหวังโดยบุคคลรอบข้างให้แสดงบทบาทที่เหมาะสม

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับ “บทบาท” ของทฤษฎีปฏิสังสรรค์ทางสัญลักษณ์มีว่าบทบาทเป็นผลพวงมาจากการปฏิบัติที่เป็นจริงจากการปฏิสังสรรค์ (interaction) ระหว่างบุคคลในสังคม (social position) และบทบาทนั้นจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทอื่นซึ่งมาจากการคาดหรือทำนายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่อย่างมากมาย แต่แนวคิดนี้บทบาทจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจำกัดรายละเอียดได้เนื่องจากว่าสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

จากทฤษฎีบทบาทในแนวคิดหลักของทั้ง 2 สาขาที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าต่างก็มีแนวคิดในการมอง “บทบาท” แตกต่างกันในรายละเอียด แต่อย่างไรก็ตามจะมีความเห็นร่วมกันว่า มโนทัศน์ (concept) หลักของทฤษฎีบทบาทก็คือบทบาทเป็นข้อกำหนดแห่งพฤติกรรมระหว่างบุคคลที่ซึ่งผูกพันกับบุคคลประเภทต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัวบางประการหรือบางประเภท (categories) ซึ่งรู้จักกันในนามของสถานภาพ (status) หรือตำแหน่ง (position) โดยบทบาทจะเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ในกระบวนการปฏิสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งในการปฏิสังสรรค์กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะต้องพิจารณาตนเองและคนอื่นว่าเป็นเจ้าของ “สถานภาพ” ชนิดใดและเขาได้ใช้สิ่งที่เขาได้เรียนรู้ว่าจะอะไรเป็น “ความคาดหมาย” (expectation) ซึ่งผูกพันกับสถานภาพนั้นๆ และเป็นเครื่องแนะแนวทางการกระทำของเขา

เอกสารเกี่ยวกับผู้นำ

ความหมายของผู้นำ

คำว่า ผู้นำ (Leader) ได้มีนักวิชาการให้ความหมายและคำนิยามไว้ดังนี้

จีรพรรณ กาญจนจิตรรา (ม.ป.ป. : 47) ได้ให้ความหมายของคำว่าผู้นำว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่ม และสามารถใช้ความรู้นั้นช่วยกลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง และความเป็นผู้นำนั้นเป็นขบวนการที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อนำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ ผู้นำโดยส่วนใหญ่จะมีบุคลิกภาพที่โดดเด่น มีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตามและลงมือทำงานอย่างหนึ่งอย่างใดจนนำไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด

ทวี ทิมขำ (2528 : 171) ได้ให้ความหมายของผู้ผู้นำว่า เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่มและสามารถใช้ความรู้ที่ช่วยให้อำนาจบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

สรุปได้ว่าผู้นำคือบุคคลในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติที่น่าพึงปรารถนาโดยทั่วไปในระดับที่ค่อนข้างสูงเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเพียงประการเดียวหรือหลายประการก็ตาม อาจจะเป็นผู้ที่มียศอำนาจ ได้รับการยกย่องนับถือ มีทรัพย์สิน หรือความสามารถหลายๆ ด้าน คุณสมบัติดังกล่าวนี้อาจจะมีแต่เพียงประการเดียวหรือหลายประการรวมกันก็ได้ แต่ประการสำคัญที่สุดที่ผู้นำต้องมีความสามารถในการนำสมาชิกของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ทางกลุ่มได้วางเอาไว้

ภาวะผู้นำ

นับได้ว่าภาวะผู้นำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งของทุกองค์กร ความสำเร็จขององค์กรไม่ว่าองค์กรจะเล็กหรือใหญ่รวมตลอดไปจนถึงประเทศชาติย่อมต้องอาศัยภาวะผู้นำที่ดี Fred. E. Fiedler ซึ่งเป็นผู้ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำอย่างกว้างขวาง ได้ให้คำจำกัดความภาวะผู้นำไว้ว่า “ภาวะผู้นำเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งอำนาจและอิทธิพลกระจายไปในหมู่สมาชิกไม่เท่ากัน ทำให้บุคคลหนึ่งสามารถนำทางและควบคุมปฏิบัติการและพฤติกรรมของคนอื่นได้มากกว่าที่คนอื่นสามารถจะนำทางและควบคุมเขาได้” (เดชา แก้วชาญศิลป์, 2519 : 145 อ้างถึงใน วัชร ทรงแทง, 2543 : 80)

บาร์นาร์ด บาส (Bass, 1985 อ้างถึงใน วัชร ทรงแทง, 2543 : 80) ได้มีการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับภาวะผู้นำจากเอกสารวิจัยมากกว่า 15 เรื่อง พบข้อสรุปเกี่ยวกับภาวะผู้นำดังนี้ บุคคลที่ดำรงตำแหน่งในฐานะผู้นำจะมีคุณสมบัติเหนือกว่าสมาชิกทั่วไปในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความฉลาด
2. ความรอบรู้
3. มีความรับผิดชอบสูง
4. มีกิจกรรมและมีส่วนร่วมในสังคมสูง
5. มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและสังคมดี

สรุปได้ว่าบุคคลที่ดำรงตำแหน่งผู้นำนั้น ต้องมีคุณสมบัติที่น่าหน้าสมาชิกอื่นๆ ในเรื่องต่อไปนี้ ความสามารถในการเข้าสังคม ความคิดริเริ่ม มีความเพียร รู้วิธีการทำงานให้ประสบความสำเร็จ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความกระตือรือร้น มีสายตาที่แหลมคม และเข้าใจใน

สถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้ง มีความร่วมมือในสิ่งต่างๆ สูง มีคนชอบมาก มีการปรับตัวดี และมีความสามารถในการใช้ภาษา

หน้าที่ของผู้นำ

มินซเบอร์ก (Mintzberg, 1973 อ้างถึงใน วัชรวิ ทรงประทุม, 2543 : 81) ได้แบ่งภาระหน้าที่ของผู้นำในการบริหารองค์กรไว้เป็นรูปแบบ 3 ระดับ คือ

1. บทบาทปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal role) มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในและภายนอกองค์กร เช่น
 - 1.1 เป็นหัวหน้าทางพิธีกรรม เช่น เกี่ยวข้องกับการไปร่วมพิธีกรรม เป็นตัวแทนขององค์กร เป็นหัวหน้าสำนักงาน หรือองค์กรอื่นๆ
 - 1.2 เป็นผู้นำ เช่น ทำหน้าที่คัดเลือกบุคคลฝึกอบรม ให้อำนาจและแรงจูงใจ ให้อำนาจแก่พนักงาน ทำหน้าที่ประสานความต้องการของพนักงานในองค์กร
 - 1.3 เป็นตัวประสาน (liason) เกี่ยวข้องกับการให้ข่าวสาร การรับข่าวสาร และทราบข่าวสารว่าจะอะไรกำลังเกิดขึ้นที่ไหน และทำให้องค์กรได้รับผลประโยชน์อย่างไร
2. บทบาทในการให้ข่าวสาร (Information roles) ผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการให้ข่าวสารภายในและภายนอกองค์กร อันได้แก่
 - 2.1 รวบรวมข่าว เช่น ส่งข่าว สังเกตข่าว รายงาน และอ่านข่าวแก่องค์กร
 - 2.2 ทำหน้าที่ส่งข่าวออกไปยังสมาชิกให้ทราบข่าวสารที่เกิดขึ้น
 - 2.3 เป็นผู้แถลงข่าว โดยให้ข่าวแก่หน่วยงานภายนอก
3. บทบาทของการตัดสินใจ ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทสำคัญต่อการกำหนดการตัดสินใจว่าเป็นยุทธศาสตร์ขององค์กรซึ่งผู้นำจะต้องปฏิบัติ คือ
 - 3.1 เป็นนักลงทุนที่แสวงหาโอกาสในการค้นหาปัญหา และแนวทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดขององค์กร
 - 3.2 เป็นผู้แก้ไขในองค์กร โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่องาน และบุคคลต่อองค์กร
 - 3.3 เป็นผู้จัดระเบียบทรัพยากร ทำการเลือกหรือจัดการเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรให้ถูกต้องและเหมาะสมในองค์กร
 - 3.4 เป็นนักแสวงหาข้อตกลง โดยหาข้อตกลงอันเกี่ยวเนื่องกับปัญหาขององค์กรกับหน่วยงานอื่นๆ

ผู้นำท้องถิ่น

ผู้นำท้องถิ่น หมายถึงบุคคลที่ช่วยผู้อื่นหรือชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลสามารถชักจูงคนในชุมชนได้ ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของผู้นำท้องถิ่น คือ

1. ต้องมีความรู้หรือทักษะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กลุ่มหรือชุมชนต้องการ
2. ต้องมีคน ซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนนั้น
3. มีโอกาสหรือสถานการณ์ที่จะใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์
4. มีความสามารถที่จะใช้ความรู้นั้น

สภาพผู้นำท้องถิ่นมักจะพิจารณาถึงคุณลักษณะที่สำคัญๆ ในเรื่องอายุ เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม การศึกษาอบรม ประสบการณ์นอกหมู่บ้านและความชำนาญพิเศษ อย่างไรก็ตามอาจจะมียุทธศาสตร์ประกอบอื่นๆ ที่ประกอบคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นอีกได้ อาทิ พื้นฐานทางศีลธรรม ความสัมพันธ์กับเครือข่าย เป็นต้น (คดมนรรัตน์ บากา, 2540 : 8)

ภาวะของผู้นำท้องถิ่นที่จะช่วยส่งเสริมงานการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น (คดมนรรัตน์ บากา, 2540 : 9) มีลักษณะดังนี้

1. มีจิตใจมุ่งมั่นในการพัฒนา ได้แก่อัตลักษณ์ของผู้นำที่มีความกระตือรือร้น มานะบากบั่น กล้าเสี่ยง อดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ ทำงานอย่างเต็มที่ที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลงในชุมชนในทางที่ดีขึ้น
2. มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ ตั้งใจทำงานต่อหน้าที่ ปฏิบัติตามระเบียบ ตรงไปตรงมา อุทิศเวลาให้แก่งานและหน้าที่ ไม่ทุจริตเพื่อประโยชน์ส่วนตนและผู้อื่น
3. มีจิตใจเป็นกุศล ทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทน
4. การยอมรับวิทยาการใหม่ หมายถึงผู้นำโน้มเอียงในการยอมรับความรู้ ทักษะ ความคิด วิธีการ เครื่องมือและวิทยาการใหม่ๆ มาปรับปรุงวิธีการดำเนินชีวิตให้ดีกว่าเดิม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง
5. มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความอิสระ มีความกล้าหาญ แม้มีอุปสรรคเกิดขึ้นก็ไม่ย่อท้อ
6. มีทัศนคติแบบประชาธิปไตย โดยหมายถึงลักษณะที่มีความเชื่อ ความรู้สึก และทำที่ต่อวิถีทางการดำเนินชีวิต อันที่บุคคลจะต้องมีความสัมพันธ์ทั้ง 3 ประการ คือ
 - 6.1 การเคารพและยอมรับในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน
 - 6.2 มีความสามัคคี ร่วมมือ ช่วยเหลือ แบ่งปันและแบ่งงานกันทำในลักษณะการประสานงาน
 - 6.3 มีความสุขุมรอบคอบ ยอมรับและเคารพเหตุผล มีความสามัคคี ความสนใจที่จะร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ

7. มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน หมายถึงผู้นำท้องถิ่นต้องมีความพึงพอใจต่องาน ต่อสถาบัน ต่อหน้าที่และความรับผิดชอบ และต่อฐานะบทบาทของตน กล่าวคือเชื่อมั่นและศรัทธาในการเป็นผู้นำของตน

8. มีความเป็นผู้นำ หมายถึงลักษณะที่ผู้นำใช้อิทธิพลและศิลปะในการจูงใจให้ผู้อื่นร่วมมือปฏิบัติงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง มีความสามารถในการตัดสินใจและตัดสินใจอยู่เสมอ

ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่นอาจจะจำแนกประเภทของผู้นำโดยทั่วๆ ไปหลายประเภทแตกต่างกันไป แต่สำหรับชุมชนหรือหมู่บ้านหนึ่งๆ นั้นพอจะจำแนกลักษณะโครงสร้างของผู้นำออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้ (จิรพรรณ กาญจนจิตรรา, ม.ป.ป. : 50-51)

1. โครงสร้างผู้นำแบบทางการ (Formal Leadership Structure) กล่าวโดยทั่วไป ลักษณะตำแหน่งของผู้นำซึ่งมีอยู่ในชุมชนหรือหมู่บ้านแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน แพทย์ประจำตำบล (2) คณะกรรมการต่างๆ ขององค์กรที่อยู่ในชุมชนเป็นต้นว่ากลุ่มเกษตรกร คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านและคณะกรรมการสภาตำบล ตลอดจนข้าราชการประเภทต่างๆ รวมทั้งพัฒนากร เป็นต้น ผู้นำประเภทนี้มีหน้าที่ของทางราชการกำจุนอยู่ และประชาชนก็ตระหนักดีในฐานะของการเป็นผู้นำ ตำแหน่งเหล่านี้เป็นไปโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้ง และประกาศเป็นทางการให้ทราบ ถ้าหากว่าบุคคลใดมีคุณสมบัติครบถ้วนตามต้องการอาจจะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งหลายๆ ตำแหน่งในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ตำแหน่ง ฐานะ และหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้นำแบบทางการจึงเป็นที่ทราบกันทั่วไปในชุมชนหรือหมู่บ้าน

2. โครงสร้างผู้นำแบบไม่เป็นทางการ (Informal Leadership Structure) ผู้นำชนิดนี้เกิดจากการคัดสรรของชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการมาเป็นเวลานาน ลักษณะของกลุ่มในชุมชนหรือหมู่บ้านก็เป็นแบบปฐมภูมิ (Primary group) จึงเพิ่มความใกล้ชิดสนิทสนมซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวในระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และผลที่ตามมาก็คือได้มีการพัฒนาของกลุ่มแบบไม่เป็นทางการเกิดขึ้น แต่แต่ละกลุ่มเหล่านี้จะมีศูนย์กลางอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้ซึ่งได้กลายเป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือสมาชิกอาวุโสของครอบครัวชาย อดีตพระภิกษุ สามเณร ชาวนาที่มีฐานะมั่งคั่ง สมาชิกที่มีชื่อเสียงของกลุ่มต่างๆ และผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษจนได้รับการยกย่องว่ามีความเชี่ยวชาญในอาชีพที่ตนทำอยู่ อาทิเช่น หมอแผนโบราณ ผู้นำแบบไม่เป็นทางการเหล่านี้มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก ชาวบ้านจะให้ความเคารพยกย่องและให้ความเชื่อถือ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าวิธีการที่เขาใช้กับชาวบ้านเป็นแบบกันเอง อาศัยความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนก็จะเล่าสู่กันฟังเพื่อจะได้ช่วยกันหาทางแก้ไข ผู้นำแบบไม่เป็นทางการนี้จะมีประสิทธิภาพในการ

ช่วยเชื่อมโยงหรือเป็นตัวประสานกับผู้นำแบบทางการได้เป็นอย่างดี โดยผู้นำไม่เป็นทางการจะเป็นผู้ถ่ายทอดความเดือดร้อนของชาวบ้านให้ผู้นำแบบทางการทราบ เพื่อช่วยหาทางแก้ไขต่อไป

เอกสารเกี่ยวกับศาสนา

สถาบันทางสังคมเปรียบได้กับอวัยวะต่างๆ และเป็นโครงสร้างอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสังคม นักสังคมวิทยาจึงแบ่งประเภทของสถาบันทางสังคมตามหน้าที่ที่แต่ละสังคมได้ปฏิบัติ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2541 : 1)

สถาบันศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมหนึ่งที่มีทั้งความเชื่อ องค์กร และพิธีกรรม ในการแก้ไขปัญหาทุกประเภท สถาบันศาสนาจะช่วยตอบสนองสังคมโดยเป็นแบบอย่างแห่งความเป็นระเบียบของสังคม เป็นแหล่งเผยแพร่ศีลธรรม กฎข้อบังคับ และความรู้ทางศาสนา นอกจากนี้ ยังปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับสถาบันอื่นๆ ของสังคม เพื่อการดำรงอยู่ของสังคมทั้งหมด คำว่า “ศาสนา” มีความหมายหลายอย่าง และล้วนแต่ถูกต้องของการผู้ให้คำนิยาม แต่ในทัศนะของสังคมวิทยาแล้วมองศาสนาในแง่ที่เป็นสถาบันทางสังคมซึ่งทำหน้าที่ดำรงความเป็นปึกแผ่นของสังคมไว้ (รัชนิกร เศรษฐ, 2528 : 238)

โครงสร้างของศาสนา

สุพัตรา สุภาพ (2538 : 80) และจำนง อติวัฒน์สิทธิ์ (2532 : 121) ได้สรุปโครงสร้างหรือองค์ประกอบของศาสนาไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. ศาสดาหรือผู้สอนหลักการและผู้ประกาศศาสนา
2. หลักธรรมคำสอนที่มีระบุชัดเจนเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยาและกฎเกณฑ์การปฏิบัติ
3. ผู้สืบทอดหรือสาวกหรือผู้รับคำสอน
4. พิธีกรรมศาสนา
5. ศาสนสถานเพื่อประกอบพิธีกรรม

อมรา พงศาพิชญ์ (2533 : 54) ได้แยกองค์ประกอบของศาสนาออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. ปรัชญาคำสอน
2. พิธีกรรม
3. หลักศีลธรรม

หน้าที่ของศาสนา

จากหนังสือ The Elementary Forms of Religious Life ซึ่งให้เห็นหน้าที่ของศาสนา 4 ประการดังนี้ (Durkheim, 1954 อ้างถึงใน ทิตยา สุวรรณชฎ, ม.ป.ป. : 23)

1. หน้าที่ในการเตรียมและจัดระเบียบ (Discipline and Preparation) หน้าที่นี้จะเป็นส่วนพิธีกรรมของศาสนา จะให้บุคคลมีระเบียบวินัยด้วยตนเองและเตรียมตนเพื่อชีวิตในสังคม
2. หน้าที่ในการยึดเหนี่ยวหรือหรือผนึกเข้ากับสังคม (Cohesive Function) ศาสนาและพิธีกรรมจะทำหน้าที่ในอันที่จะสร้างความหมายของการที่มนุษย์จำต้องอยู่ร่วมกัน มีอารมณ์ความรู้สึกเดียวกัน ตลอดจนแสดงออกในแนวเดียวกัน เป็นการสร้างพลังของการรวมเป็นกลุ่ม
3. หน้าที่ในการผนวกและรื้อฟื้น (Revitalizing Function) ศาสนาและประเพณีจะคอยทำหน้าที่สร้างศรัทธาความเชื่อมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีในอดีตให้คงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเหล่านี้จะเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มสังคม
4. หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วมกันของคุณค่าและความสุขของการมีชีวิต (Euphoric Function) พิธีกรรมทำให้เกิดความสุขในการมีชีวิตร่วมกัน พร้อมทั้งเป็นการลดความกดดันหรือความเศร้าโศก

โครงสร้างและหน้าที่ของศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลาม หมายถึงการยอมจำนนโดยสิ้นเชิงต่ออัลเลาะห์พระองค์เดียวและปฏิเสธที่จะยอมรับความคิด กฎหมายและคำสั่งใดๆ ที่ขัดกับทางนำที่ได้รับจากพระองค์อัลเลาะห์ (บรรจง บินกาซัน, 2541 : 75) อิสลามจัดเป็นศาสนาเพราะมีองค์ประกอบของศาสนาครบทั้ง 5 ประการคือ

1. ศาสดาคือท่านนบีมูฮัมมัด
2. คัมภีร์คือคัมภีร์อัลกุรอาน
3. ผู้สืบทอดคือมุสลิมทุกคน
4. ศาสนสถานคือมัสยิด
5. พิธีกรรม เช่น การละหมาด การถือศีลอด การประกอบพิธีหัจญ์ เป็นต้น

แต่ในความเป็นจริงแล้วอิสลามเป็นมากกว่าศาสนาเสียอีก อันเนื่องมาจากว่าอิสลามเป็นระบอบแห่งการดำเนินชีวิต เป็นทางนำของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งนี้เพราะอิสลามครอบคลุมไปถึงระบอบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งอิสลามเป็นธรรมนูญของชีวิตมุสลิม (เสาวนีย์ จิตต์หวมวด, 2522 : 17-18)

ศาสนาอิสลามมีหลักการหรือโครงสร้างที่สำคัญ 3 ประการ (กรมการศาสนา, 2521 :

- 1) ดังนี้

1. หลักศรัทธา (อัล อีมาน)
2. หลักปฏิบัติ (อัล อิสลาม)
3. หลักคุณธรรม (อัล อิห์ซาน)

หลักศรัทธามี 6 ประการ ประกอบด้วย

1. ศรัทธาต่ออัลเลาะห์
2. ศรัทธาต่อบรรดามะลาอิกะฮ์
3. ศรัทธาต่อบรรดารอซูล
4. ศรัทธาต่อบรรดาคัมภีร์
5. ศรัทธาต่อวันอาคีเราะฮ์ (วัน โลกหน้า)
6. ศรัทธาต่อกฎสภาวะการณ

หลักปฏิบัติมี 5 ประการ ประกอบด้วย

1. การปฏิญาณตน
2. การละหมาด
3. การถือศีลอด
4. การบริจาคซากาต
5. การประกอบพิธีหัจญ์

หลักคุณธรรมหรือจริยธรรม เป็นหลักที่ช่วยเพื่อให้หลักการศรัทธาและหลักการปฏิบัติมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งอิสลามได้ส่งเสริมในสิ่งต่อไปนี้

1. การกระทำความดี
2. การมีสัจจะ
3. การให้อภัย
4. การมีจรรยาบรรณ
5. การมีเมตตากรุณา
6. การรักความเป็นพี่เป็นน้อง
7. การควบคุมตนเอง
8. การรับผิดชอบ
9. การศึกษา
10. การอดทน เป็นต้น

สรุปแล้วมุสลิมทุกคนต้องยอมรับเจตนารมณ์ของอัลเลาะห์ เพราะเจตนารมณ์ของพระองค์ถูกกำหนดไว้เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้น หลักศรัทธา หลักปฏิบัติ และหลักคุณธรรมถือว่าเป็นโครงสร้างของศาสนาอิสลามที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิม เพราะทั้งสามส่วนได้ถูกกำหนดขึ้นมาให้อยู่ในทุกแง่มุมของการดำรงชีวิต ดังนั้นหากจะกล่าวหาว่าอิสลามทำหน้าที่ยิ่งกว่าศาสนาที่อื่นได้ ฮัมมูละฮ์ อับดะละดี (ม.ป.ป. : 81-83) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของศาสนาว่าไม่เพียงแต่จะเป็นสิ่งจำเป็นด้านจิตใจและสติปัญญาเท่านั้น แต่ยังจำเป็นต่อความต้องการทางสังคมและสากลอีกด้วย ศาสนาไม่ได้มีอ้อมเอามนุษย์แต่นำทางให้มนุษย์ ศาสนามีได้ทำลายสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ แต่ศาสนาเปิดชุมทรัพย์แห่งความคิดและการกระทำดีให้แก่เขา ศาสนาทำให้มนุษย์ทะยานสู่ขอบฟ้าแห่งความดีและความจริง ศาสนาช่วยให้คลายความตึงเครียดและสับสนทางด้านจิตใจ ช่วยขัดเกลาสัญชาตญาณและแรงบันดาลใจทำให้การดำเนินชีวิตมีระเบียบ ศาสนาทำให้รู้จักศีลธรรมสูงสุดในจักรวาลและรู้จักตนเองดีขึ้น ศาสนาสอนให้รู้จักความดีความชั่วและศาสนายังช่วยขัดเกลาคิดใจมนุษย์ให้พ้นจากความชั่ว และฝึกรบรรมให้มนุษย์มีความหวัง ความอดทน ความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ และความปลอดภัย เป็นต้น

เอกสารเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลาม

ผู้นำในศาสนาอิสลาม ได้แก่ อีหม่าม คอเต็บ บิหลัน และคณะกรรมการอิสลาม ในบรรดาผู้นำเหล่านี้อีหม่ามมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำละหมาด การแต่งงาน การจัดการศพ เป็นต้น ส่วนผู้นำอื่นๆ มีหน้าที่ช่วยเหลืออีหม่ามตลอดจนทำหน้าที่แทนอีหม่ามเวลาที่อีหม่ามไม่อยู่หรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ อำนาจโดยตรงของอีหม่ามที่จะให้ผู้คนประพฤติตนอยู่ในแนวทางของศาสนาอิสลามนั้นไม่มี จะมีก็เพียงแต่ให้การอบรมสั่งสอนและว่ากล่าวตักเตือนตามสมควรเท่านั้น และจากการอยู่ในศีลธรรมอันดีของอีหม่ามนี้เองได้ช่วยสร้างความสงบเรียบร้อยในด้านการปกครองด้วย (พิทยา สายหู, 2510 : 70 อ้างถึงใน แวอุเซ็ง มะแดเฮาะ, ดลมนรจรณ์ บากา และสุวิชา ยี่สุนทรง, 2539 : 37)

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทเพื่อให้เห็นความสำคัญกับตำแหน่งอีหม่าม ตอนหนึ่งว่า “อีหม่ามนั้นเป็นบุคคลพิเศษผู้มีความสำคัญและมีเกียรติ โดยเหตุที่เป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้ในคัมภีร์ คีรีธรรม และทำหน้าที่เป็นครูบาอาจารย์เป็นที่ปรึกษา เป็นผู้สงเคราะห์ อนุเคราะห์แก่ศาสนิกในท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด ทั้งในศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม และในด้านการดำเนินชีวิต ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อีหม่ามแต่ละคนได้ปฏิบัติงานโดยเต็มความสามารถด้วยความเข้มแข็งและเที่ยงตรงจิตใจ

Central Library
Prince of Songkla University

ผลงานของท่านที่ปฏิบัติบำเพ็ญมาด้วยดีนั้น นอกจากจะยังประโยชน์คือ ความสุข สวัสดิและความเจริญมั่นคงให้แก่ศาสนิกถ้วนหน้าแล้ว ยังก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความปลอดภัยร่มเย็นแก่แผ่นดินอันเป็นที่เกิดอาศัย คือประเทศไทยของเราโดยส่วนรวม

อิหม่ามทั้งหลายจึงควรจะได้ภูมิใจในเกียรติคุณที่มีอยู่และเต็มใจยินดีที่จะปฏิบัติหน้าที่แต่ละอย่าง แต่ละด้านให้สมบูรณ์บริบูรณ์ยิ่งขึ้น”

ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 4 ได้กำหนดว่า “อิหม่าม” หมายความว่าผู้นำศาสนาประจำมัสยิด

อิหม่ามนั้นเป็นผู้นำทางศาสนาและเป็นผู้นำตามธรรมชาติในการพัฒนาชุมชนมัสยิดระดับท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมกับทางราชการในการบริหารและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมัสยิด

อิหม่าม คือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการนำหลักการของศาสนาที่ถือว่าเป็นคุณธรรมอันประเสริฐมากล่อมเกลามาอิสลามิกชนให้อยู่ในพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการหล่อเลี้ยงและบำรุงจิตให้สะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ

ภาวะผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม

ในอัลกุรอานและอัลฮาดิษได้มีปรากฏลักษณะภาวะผู้นำซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้นำอิสลาม (วินัย สะมะอูน, 2539 : 177-184) ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ นับเป็นภาวะผู้นำที่สำคัญยิ่ง ซึ่งเราทราบจากประวัติศาสตร์ว่าท่านศาสดามูฮัมหมัดนั้น มีความซื่อสัตย์ที่ทุกคนยอมรับ จนชาวอาหรับในสมัยนั้นถึงกับเรียกชื่อท่านอีกชื่อหนึ่งว่า “อัล-อามีน” ซึ่งมีความหมายว่าผู้ซื่อสัตย์

เรื่องของความซื่อสัตย์นี้มีปรากฏในโอองการอัลกุรอานซูเราะห์อัลอะฮ์ซาบ อายุษะฮ์ที่ 72 ความว่า “แท้จริงเราได้เสนอความซื่อสัตย์ให้ฟากฟ้า แผ่นดิน และภูเขา แต่พวกนั้นปฏิเสธที่จะรับภาระและหวาดกลัวต่อสิ่งเหล่านั้น แต่มนุษย์ได้รับภาระสิ่งนั้น แท้จริงเขาเป็นผู้ฉลาดอีกทั้งโฉดเขลา” อัลกุรอาน โอองการนี้ได้แสดงความสำคัญและความยิ่งใหญ่ของความซื่อสัตย์โดยอุปมาว่าขนาดฟากฟ้า แผ่นดิน และภูเขายังไม่ยอมรับภาระนี้ แต่มนุษย์ต้องรับภาระที่จะต้องซื่อสัตย์แล้ว มนุษย์นั่นเองที่ฉลาดและอธรรม โดยไม่นำความซื่อสัตย์มาใช้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

2. ความกล้าหาญ ความเข้มแข็งและกล้าตัดสินใจ สำหรับคุณสมบัตินี้ได้ปรากฏ โอองการอัลกุรอานซูเราะห์ฮัดเตาบะฮ์ อายุษะฮ์ที่ 19 ความว่า “และเขาไม่กลัวใครนอกจากอัลเลาะห์” และในอัลฮาดิษบทหนึ่งว่าท่านรอซูล กล่าวว่า... ท่านอะบูซุรเอีย... ฉันเห็นท่านเป็นคนอ่อนแอ และฉันรักเพื่อนท่านเหมือนกับที่ฉันรักเพื่อนฉัน ท่านอย่าเป็นผู้นำแม้แก่สักคนสองคนก็ตาม และท่านอย่าครอบครองทรัพย์สินเด็กกำพร้า” (รายงานโดยมุสลิม)

3. ความตั้งใจ คุณสมบัติข้อนี้ท่านศาสตคามูฮัมมัดได้มีปรากฏตั้งแต่เขาวัววัย กล่าวคือ ท่านไม่เคยโกหกใครและหากท่านพูดอะไรก็จะไม่มีใครปฏิเสธท่าน ดังนั้นเมื่อท่านนำศาสนาอิสลามประกาศจึงได้รับความเชื่อถืออย่างกว้างขวางเพราะคนอาหรับไม่เคยพบว่าท่านพูดเท็จ นอกจากบางคนที่นั่นที่มีผลประโยชน์ส่วนตัวทางสังคม ทำให้เขาไม่สามารถเชื่อในคำประกาศของท่าน ทั้งๆ ที่เขาเองยอมรับว่าท่านศาสดาพูดจริง ในอัลกุรอานมีปรากฏโองการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจ คือ ซูเราะฮ์อัลเตบะฮ์ อายะฮ์ที่ 119 ความว่า “บรรดาศรัทธาชนทั้งหลาย จงมีความยำเกรงต่ออัลเลาะห์และจงอยู่กับผู้ที่มีตั้งใจ”

4. ความรอบรู้และปฏิภาณเฉียบคมที่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างเฉียบพลัน มีความฉลาดหลักแหลม มีเหตุผลและหลักการที่พร้อมจะรับการพิสูจน์ ซึ่งท่านศาสดามูฮัมมัดนั้นได้มีคุณสมบัติข้อนี้ครบถ้วนสมบูรณ์ก่อนที่ท่านจะดำรงตำแหน่งศาสดาเสียอีก

บุคคลที่จะเป็นผู้นำนั้นต้องมีความอยากรู้อยากเห็นและกระหายในการแสวงหาความรู้และประสบการณ์เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลาโดยไม่รู้จักคำว่าอิ่มหรือพอ ผู้นำประเภทที่รู้ไม่เท่าทันการณผู้อื่น จะเป็นผู้นำไม่ได้เพราะจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียดังปรากฏในอัลฮาดิษบทหนึ่งว่า “อันความรู้จะไม่หมดไปด้วยการเก็บมันไปโดยตรงแต่จะหมดไปด้วยการเก็บผู้รู้ให้ตายไปจนสุดท้ายหาผู้รู้ไม่ได้ บรรดาผู้คนทั้งหลายจะแต่งตั้งคนไม่มีความรู้ขึ้นมาเป็นผู้นำเมื่อเขาถูกขอแนะนำในเรื่องใดแล้วเขาจึงวินิจฉัยเรื่องนั้นอย่างขาดความรู้ เขาหลงผิดและทำให้ผู้คนหลงผิดไปด้วย” (รายงานโดยมุสลิม)

5. ความนอบน้อมต่อมตนและสุภาพอ่อนโยน จะพบคุณสมบัติข้อนี้ในท่านศาสดามูฮัมมัดอย่างอุดมสมบูรณ์ ท่านไม่เคยแข็งกระด้างกับใครแม้กับศัตรู ไม่เคยพูดกระโชกโฮกฮากและหยาบคาย ท่านแสดงตนด้วยความนอบน้อมทั้งกับสมาชิกในครอบครัวและบุคคลทั่วไป

คุณสมบัติข้อนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของการเป็นผู้นำ ผู้นำที่แท้จริงจะต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์และอยู่กับผู้คนมิใช่ปลีกตัวเป็นเอกเทศ และความนอบน้อมต่อมตนนี้เองที่จะทำให้คนอื่นเชื่อถือเราได้ ดังโองการอัลกุรอานซูเราะฮ์อัลฮัจญ์ อายะฮ์ที่ 88 ความว่า “เจ้าจงลดปีกของเจ้า (หมายถึงการนอบน้อมและต่อมตน) ต่อผู้ตามเจ้าจากบรรดาศรัทธาชน” และซูเราะฮ์อาลอิมรอน อายะฮ์ที่ 159 ความว่า “แท้จริง โดยความเมตตาจากอัลเลาะห์ เจ้าจงสุภาพอ่อนโยนกับพวกเขา แม้มเจ้าไร้มารยาท มีจิตใจแข็งกระด้าง แน่อนพวกเขาจะต้องหน่ายหนีไปจากแวดล้อมเจ้า”

6. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ท่านศาสดามูฮัมมัดจะช่วยเหลือคนอื่นอยู่เสมอ แม้ท่านเองจะต้องลำบากสักปานใดก็ตาม การช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีสำหรับผู้นำ เพราะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะผูกจิตใจให้เคารพและเชื่อฟัง อีกทั้งเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำได้ โองการอัลกุรอานซูเราะฮ์อัลฮัจญ์ อายะฮ์ที่ 54 ความว่า “และพวกเขาเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นก่อนตัวเองเสมอ แม้พวกเขาจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม”

7. ความบริสุทธิ์ใจ หมายถึงการมีจิตใจที่สะอาดปราศจากความอิจฉาริษยา การลำพองตน การโอ้อวด และการหยิ่งผยองตนเอง ความบริสุทธิ์ใจนี้เป็นเงื่อนไขที่นำไปใช้ใน ทุกกรณี เพราะการงานนั้นเป็นไปตามเจตนา ถ้าผู้นำเจตนาอย่างหนึ่งและพูดหรือทำอีกอย่างหนึ่ง ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นและไม่แน่ว่าเจตนาที่แท้จริงก็จะแสดงออกมาให้คนอื่นเห็น เมื่อนั้นภาวะผู้นำจะถูกปฏิเสธโดยปริยาย ดังอัลฮายิบบหนึ่งว่า “อันที่จริง การงานทั้งหลายเป็นไปตามเจตนา และแท้จริงแต่ละบุคคลจะได้รับผลไปตามเจตนาของเขา” (รายงานโดย บุคอรี-มุสลิม)

8. ความมั่นใจ ผู้นำต้องมีความมั่นใจในการทำงาน จะลังเลหรือสงสัยไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเริ่มคิดจะทำอะไรต้องมีการวางแผนและปรึกษากับบุคคลที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงตัดสินใจ และเริ่มทำด้วยจิตใจที่มอบหมายแด่อัลเลาะห์และขอความสำเร็จในการงานนั้นจากพระองค์ ผู้นำที่ขาดความมั่นใจในการทำงาน งานที่ทำจะไม่ได้มาตรฐานและสำเร็จลงได้ ดังนั้นการสร้าง ความมั่นใจจะต้องประกอบขึ้นจากการปรึกษาหารือกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานนั้น ๆ

9. การให้อภัย หมายถึงการไม่อาฆาตเคັนและผูกใจเจ็บแก่ผู้ใดทั้งสิ้น ท่านศาสดามูฮัมมัดนั้นเป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยมในคุณสมบัติข้อนี้ จะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่ท่านสามารถรับชนะจากพวกอาหรับมักกะฮ์ได้นั้น ท่านไม่ได้ทำการแก้เคັน แต่ท่านกลับให้อภัยแก่ศัตรู ทั้งๆ ที่พวกนั้นได้กระทำต่อท่านอย่างรุนแรงมาโดยตลอด สำหรับเรื่องการให้อภัยนี้ได้มีปรากฏในโองการอัลกุรอานซูเราะฮ์อาลอิมีรอน อายะฮ์ที่ 19 ความว่า “จงให้อภัยแก่พวกเขาและจงขออภัยให้แก่พวกเขา”

10. การสื่อสารหรือเผยแพร่ ผู้นำจะต้องรู้จักวิธีการสื่อความต้องการของตนไปสู่ผู้อื่น เพื่อให้ได้รับการยอมรับและไม่ถูกปฏิเสธการสั่งงานและการบังคับบัญชา นั้น การสื่อสารจะต้องใช้ถ้อยคำอย่างสุภาพ ชวนทำตาม ให้เกียรติและไม่ลบหลู่คูหมิ่นหรือแจ้งกระด้าง เพราะจะทำให้การสื่อสารนั้นชะงักงัน มีฮาดิษมากมายที่รายงานถึงท่านศาสดามูฮัมมัดในการสื่อสารว่ามีแต่ความสุภาพอ่อนโยน ไม่มีจ่มจู่ ไม่ส่อเสียด ไม่นินทา ไม่ใส่ร้าย ไม่ตำหนิติเตียน ไม่ประจานและไม่ลบหลู่ ดังฮาดิษบหนึ่งว่า “ใครศรัทธาต่ออัลเลาะห์และวันสุดท้าย เขาจะพูดแต่สิ่งที่ดี มิฉะนั้นก็จงนิ่งเสีย” (รายงานโดย บุคอรี-มุสลิม)

หน้าที่ของผู้นำศาสนาอิสลาม

ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 37 ได้ระบุอำนาจหน้าที่ของอิหม่ามดังต่อไปนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามบัญญัติศาสนาอิสลาม
2. ปกครองดูแลและนำเจ้าหน้าที่ของมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เรียบร้อย

3. ให้คำแนะนำแก่สัปปุรุษประจำมัสยิดในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย

4. อำนวยความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจ

5. สั่งสอนและอบรมหลักธรรมทางศาสนาอิสลามแก่บรรดาสัปปุรุษประจำมัสยิด นอกจากนี้ในฐานะที่อิหม่ามเป็นประธานคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ยังได้มีอำนาจหน้าที่ตามมาตรา 35 อีกด้วย คือ

1. บำรุงรักษามัสยิดและทรัพย์สินของมัสยิดให้เรียบร้อย

2. วางกฎระเบียบปฏิบัติภายในมัสยิดเพื่อให้การดำเนินงานของมัสยิดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

3. ปฏิบัติตามคำแนะนำและการชี้แจง ของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในเมื่อไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งอิสลามและกฎหมาย

4. สนับสนุนสัปปุรุษในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบด้วยบัญญัติแห่งอิสลาม

5. พิจารณามีมติรับมุสลิมเข้าเป็นสัปปุรุษประจำมัสยิด

6. อำนวยความสะดวกและอบรมสั่งสอนให้สัปปุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติศาสนกิจ โดยถูกต้องเคร่งครัด

7. ประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างสัปปุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติเมื่อได้รับการร้องขอ

8. จัดให้มีและรักษาสมุดทะเบียนสัปปุรุษ และตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมสมุดทะเบียนดังกล่าวให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง

9. จำหน่ายชื่อสัปปุรุษประจำมัสยิดออกจากทะเบียน เมื่อได้ทำการสอบสวนแล้วปรากฏว่าผู้นั้นกระทำการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

10. จัดให้มีทะเบียนทรัพย์สิน เอกสาร และบัญชีรายรับรายจ่ายของมัสยิดให้ถูกต้องตรงความเป็นจริงและจัดทำรายงานผลการดำเนินงาน ฐานะการเงิน และทรัพย์สินของมัสยิดแล้วรายงานให้คณะกรรมการมัสยิดประจำจังหวัดทราบภายในเดือนมีนาคมของทุกปี

11. ดูแลวงจันทร์และแจ้งผลการดูแลวงจันทร์ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

12. ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

ในการสัมมนาคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามโครงการส่งเสริมบาทผู้นำศาสนาเพื่อการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี 2543 ได้มีการขยายความนัยแห่งหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ในมาตรา 35(4), 35(6), 35(12) ดังนี้

1. จัดทำบัญชีตำบลบุรุษและประชุมตำบลบุรุษ
2. กล่าวคุตเบาะห์ (กล่าวสุนทรพจน์) ทุกวันศุกร์ คำคุตเบาะห์ต้องเตือนกว้างๆ ไม่เจาะจงใคร ให้ผู้กระทำความผิดสำนึกตนเอง
3. อบรมสัมมนาตำบลบุรุษและครอบครัว (เด็ก เยาวชน สตรี คนชรา)
4. สนทนากลุ่มย่อย
5. ควะหะห์ (เชิญชวนให้ปฏิบัติศาสนกิจ)
6. พัฒนามัสยิดและจัดภูมิทัศน์ให้สะอาดและสวยงาม
7. จัดสอนตาคีกา ฟิรฎูฮีน
8. สนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมทางการศึกษา การเรียนการสอนเด็ก เยาวชน และประชาชนทุกเพศทุกวัย ได้แก่
 - 8.1 วิชาศาสนาอิสลามทุกระดับ
 - 8.2 วิชาชีพนอกระบบโรงเรียน
 - 8.3 วิชาสามัญทุกระดับ
 - 8.3.1 การเรียนในระบบโรงเรียน
 - 8.3.2 การเรียนนอกระบบ
 - 8.3.3 การเรียนตามอัธยาศัย
9. การประชุม อบรม สัมมนาเด็ก สตรี และผู้ปกครอง เยาวชน คนชรา ในเรื่องต่างๆ ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น
 - 9.1 สุขภาพอนามัย
 - 9.2 ครอบครัวมุสลิม
 - 9.3 การพัฒนาตนเอง ครอบครัว หมู่บ้านและสังคม
 - 9.4 การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 - 9.5 ฯลฯ

และจากการสัมมนาครั้งเดียวกันกับข้างต้นยังได้มีการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติหน้าที่ของอิหม่ามดีเด่น 6 อำเภอ ในจังหวัดยะลา เมื่อปี พ.ศ. 2541 คือ ม.3 ต.หน้าถ้ำ อ.เมือง, ม.2 ต.ตะเนาะปูเต๊ะ อ.บันนังสตา, ม. 2 ต.สะเอะ กิ่ง อ.กรงปินัง, ม.1 ต.บาโระ อ.ยะหา, ม. 5 อ.เบตง, ม. 4 ต.กาบัง อ.กาบัง เพื่อทราบรายการดำเนินงานตามบทบาท อำนาจและหน้าที่ของอิหม่าม 4 ด้าน คือ 1. ด้านศาสนา 2. ด้านการเป็นคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด 3. ด้านสังคม และ 4. ด้านส่งเสริมการปกครอง ดังนี้

หน้าที่ความรับผิดชอบด้านการศาสนา

1. ปฏิบัติหน้าที่ที่หม่อม ตามหลักการศาสนาอิสลามเป็นประจำ
 - 1.1 สั่งสอนสัจปบุรุษทุกวันศุกร์
 - 1.2 รักษาเวลาละหมาดทุกเวลา
 - 1.3 ช่วยเหลือสัจปบุรุษในพิธีต่างๆ ทางศาสนา
 - 1.4 ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน
 - 1.5 บริหารคณะกรรมการมัสยิด
 - 1.6 จัดสอนศาสนาให้กับประชาชนในหมู่บ้าน
 - 1.7 รณรงค์ให้ประชาชนอยู่ในบทบัญญัติแห่งอิสลาม
 - 1.8 สอดส่องดูแลคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและสัจปบุรุษให้ปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามหลักศาสนา
- 1.9 นำในการทำพิธีทุกครั้ง
- 1.10 เป็นที่ปรึกษาให้ความรู้เรื่องศาสนาแก่สัจปบุรุษและประชาชนทั่วไป
- 1.11 อบรมเยาวชนในหมู่บ้าน
2. ปกครองและดูแลสอดส่องสัจปบุรุษของมัสยิดได้ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลาม ตลอดจนข้อบังคับและระเบียบของคณะกรรมการประจำมัสยิด คณะกรรมการอิสลามแห่งประเทศไทย
 - 2.1 ปกครองโดยสอดส่องดูแลให้สัจปบุรุษหลีกเลี่ยงยาเสพติด
 - 2.2 แจ่งข่าวสารของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดแก่ปวงสัจปบุรุษเป็นประจำ
 - 2.3 ดูแลการทำศาสนกิจในหมู่บ้าน
 - 2.4 ดูแลพฤติกรรมของสัจปบุรุษให้เป็นไปตามศาสนบัญญัติ
 - 2.5 จัดตั้งฝ่ายต่างๆ ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและบริหารให้ถูกต้อง
 - 2.6 ให้คำแนะนำแก่สัจปบุรุษเรื่องข้อบัญญัติของศาสนา
3. อำนวยความสะดวกให้แก่บรรดาสัจปบุรุษในการบำเพ็ญศาสนกิจและกุศลกรรม
 - 3.1 เตรียมอุปกรณ์และสิ่งของต่างๆ ในการประกอบศาสนกิจ
 - 3.2 อำนวยความสะดวกในด้านห้องน้ำ ห้องส้วม แก่สัจปบุรุษ
 - 3.3 ทำการสอนวิธีการละหมาดแก่กลุ่มเยาวชนและสัจปบุรุษในหมู่บ้าน
 - 3.4 แนะนำและสอนผู้ที่จะไปประกอบพิธีฮัจญ์
 - 3.5 การจัดเลี้ยงหรือกิจกรรมวันอีด
 - 3.6 จัดให้มีน้ำสะอาดไว้ใช้ชำระร่างกายก่อนละหมาดและใช้ดื่มอย่างเพียงพอ

- 3.7 จัดเตรียมสถานที่ละหมาดให้เพียงพอกับสัปบุรุษ
- 3.8 จัดการให้บริเวณมัสยิดสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ
- 3.9 รักษาวัสดุอุปกรณ์ของส่วนรวมให้มีความพร้อมในการใช้
4. สั่งสอนอบรมวิทยาการทางศาสนาอิสลามแก่ปวงสัปบุรุษ
 - 4.1 อบรมสั่งสอนความรู้ทางศาสนาแก่สัปบุรุษสัปดาห์ละ 2 ครั้ง
 - 4.2 เชื่อมเขียนราษฎรเพื่อให้คำแนะนำต่างๆ
 - 4.3 ชี้แจงให้เข้าใจและสนใจเรียนศาสนา
 - 4.4 สอนศาสนาให้กับเยาวชน
 - 4.5 สอนศาสนาให้ชาวบ้านทุก ๆ วันศุกร์
 - 4.6 สอนศาสนาต่อต้านยาเสพติดในหมู่บ้าน
 - 4.7 ให้สัปบุรุษประพฤติตนตามหลักศาสนา
 - 4.8 เป็นครูสอนตาดีกา
 - 4.9 กล่าวคุตบะฮ์
 - 4.10 สอนอัลกุรอานแก่สัปบุรุษในหมู่บ้าน
5. จัดการเรื่องครอบครัวและมรดกตามหลักการของศาสนาอิสลาม เมื่อได้รับการร้องขอจากสัปบุรุษ
 - 5.1 การจัดการด้านมรดกเมื่อมีการตายเกิดขึ้น หรือเมื่อได้รับการร้องขอจากสัปบุรุษ
 - 5.2 ช่วยแบ่งมรดกให้สัปบุรุษ
 - 5.3 ตัดสินปัญหาการมรดกของสัปบุรุษตามหลักศาสนาอิสลาม

หน้าที่ในฐานะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

1. จัดการและบำรุงรักษามัสยิดและศาสนสมบัติ (วากัฟ) ตามหลักการของศาสนาอิสลาม กฎหมาย ระเบียบ และมติของที่ประชุมให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยและเกิดประโยชน์
 - 1.1 จัดให้มีนักรการภารโรงของมัสยิดเพื่อดูแลด้านความสะอาด
 - 1.2 จัดให้มีที่ทิ้งขยะและถังขยะเพื่อความสะอาดเรียบร้อยของมัสยิด
 - 1.3 ปลูกต้นไม้บริเวณของมัสยิดเพื่อความร่มรื่น
 - 1.4 ซ่อมแซมมัสยิดและทำความสะอาดในเขตบริเวณมัสยิด
 - 1.5 สร้างลานจอดรถในบริเวณมัสยิด
 - 1.6 ปรับปรุงอาคารเรียนตาดีกา
 - 1.7 ให้สัปบุรุษร่วมมือในการบริจาคเพื่อพัฒนามัสยิด

- 1.8 จัดตั้งผู้รับผิดชอบฝ่ายต่างๆ
- 1.9 จัดตั้งส่วนศาสนสมบัติที่ได้รับบริจาคแก่มัสยิด
- 1.10 ร่วมกับชาวบ้านสร้างถนนเข้ามัสยิด 1 กิโลเมตร
- 1.11 ร่วมกับชาวบ้านสร้างศาลาที่พักในกุโบร์ (สุสาน)
- 1.12 สร้างอาคารเรียน
- 1.13 ประสานราชการขุดบ่อบาดาล
2. แนะนำตักเตือนปวงสัปบุรุษให้ปฏิบัติศาสนกิจโดยเคร่งครัดและมีความสามัคคี
 - 2.1 อบรม สั่งสอน และตักเตือนในวันศุกร์
 - 2.2 จัดกลุ่มเยาวชนมุสลิมในหมู่บ้านให้มีความสามัคคี
 - 2.3 รณรงค์ให้สัปบุรุษให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันและสามัคคีต่อกัน
 - 2.4 ทำกิจกรรมในเดือนรอมฎอน (ถือศีลอด)
 - 2.5 ให้สัปบุรุษเข้าละหมาดเป็นประจำไม่ขาด
3. จัดทำเอกสารบัญชีต่างๆ ของมัสยิดให้ถูกต้องและครบถ้วน
 - 3.1 บัญชีด้านงบประมาณของทางราชการ
 - 3.2 บัญชีรายรับและรายจ่ายของมัสยิดเป็นปัจจุบัน
 - 3.3 บัญชีเงินอุดหนุนของ สส. สจ. และหน่วยงานอื่นๆ
 - 3.4 บัญชีรายซื้อสัปบุรุษที่บริจาคเงินสมทบสร้างมัสยิด
 - 3.5 บัญชีรายรับรายจ่ายของทุกวันศุกร์
 - 3.6 ตรวจสอบบัญชีรายจ่ายของแต่ละเดือน
 - 3.7 จัดทำบัญชีวัสดุ ครุภัณฑ์
4. จัดทำทะเบียนของสัปบุรุษ และบัญชีผู้มีสิทธิเลือกคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด รักษาสมุดทะเบียนและแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้องเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ
 - 4.1 จัดทำทะเบียนการแต่งงานของสัปบุรุษ
 - 4.2 การเก็บรักษาทะเบียนเพื่อเสนอต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
 - 4.3 การแก้ไขทะเบียนเมื่อสัปบุรุษมีการหย่าร้าง
 - 4.4 บัญชีสัปบุรุษในหมู่บ้าน
 - 4.5 จัดทำทะเบียนการเข้าออกของสัปบุรุษ
 - 4.6 จัดทำบัญชีบุคคลยากจน เด็กกำพร้า
5. วางระเบียบปฏิบัติภายในมัสยิดเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย
 - 5.1 มีระเบียบเพื่อกำหนดให้สัปบุรุษประกอบศาสนกิจ
 - 5.2 มีข้อบังคับในการจัดหาพาหนะในพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความเรียบร้อย

- 5.3 มีระเบียบในการรักษาความสะอาดในมัสยิด ห้องน้ำและบริเวณมัสยิด
- 5.4 วางกฎเกณฑ์การละหมาดวันศุกร์
- 5.5 วางกฎเกณฑ์การเรียนการสอนทุกวันศุกร์
- 5.6 ให้แต่งกายละหมาดตามซุนนะห์นบี
- 5.7 จัดกำหนดการละหมาดให้ตรงเวลา
- 5.8 ห้ามนำสิ่งผิดกฎหมายและศาสนาเข้ามาบริเวณมัสยิด
6. ระวังข้อพิพาทเรื่องศาสนาของปวงสัปบุรุษ
 - 6.1 ไกล่เกลี่ยสัปบุรุษเมื่อมีกรณีพิพาท เพื่อส่งเรื่องไปยังคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
 - 6.2 ประชุม ปรีกษา หรือ กัมก้านัน ผู้ใหญ่บ้านเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว มรดก และการสั่งสอนสัปบุรุษให้มีความรักและสามัคคี
7. จัดการเรื่องครอบครัวและมรดกถูกต้องตามหลักศาสนาบัญญัติ
 - 7.1 การจัดการด้านมรดกเมื่อมีการตายเกิดขึ้นหรือเมื่อได้รับการร้องขอจากสัปบุรุษ
 - 7.2 ช่วยแบ่งมรดกให้สัปบุรุษ
 - 7.3 ตัดสินปัญหาหมรดกของสัปบุรุษตามหลักศาสนา
8. แสดงบัญชีรับจ่ายและทะเบียนศาสนสมบัติต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต้องการตรวจสอบ
 - 8.1 มีการแสดงยอดบัญชีรายจ่ายทุกต้นเดือนมกราคมของทุกปี
 - 8.2 แยกบัญชีรายรับรายจ่ายให้ง่ายและสะดวกในการตรวจสอบ

หน้าที่ทางด้านสังคม

1. สนับสนุนช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของสังคมที่เป็นไปในทางที่สร้างสรรค์ให้เกิดการพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดี
 - 1.1 สนับสนุนช่วยเหลือในการสร้างสุเหร่า
 - 1.2 สนับสนุนสัปบุรุษในการจัดพิธีกรรมต่างๆ
 - 1.3 สนับสนุนและให้ความช่วยเหลือสัปบุรุษในการพัฒนาเพื่อส่วนรวม
 - 1.4 การจัดการศึกษาให้กับสัปบุรุษ
 - 1.5 การให้ความรู้ด้านศาสนิกแก่เยาวชน
 - 1.6 จ่ายซากาตตามหลักศาสนาประจำปี
 - 1.7 ให้สัปบุรุษพัฒนาสาธารณสถานทุกปี
 - 1.8 จัดทำร้านค้าสหกรณ์บริการประชาชนบริเวณมัสยิด

- 1.9 ช่วยเหลือการวางท่อของโรงเรียน
- 1.10 ส่งเสริมเยาวชนเรียนต่อทางสามัญและศาสนา
- 1.11 รมรงค์ปลูกผักสวนครัวในยามภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ
- 1.12 ให้กลุ่มแม่บ้านแปรรูปอาหารเพื่อเริ่มรายได้

หน้าที่ด้านการส่งเสริมการปกครอง

1. เป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย
 - 1.1 สนับสนุนให้ออกเสียงเลือกตั้งทุกระดับ
 - 1.2 สนับสนุน สสร. ในระบอบประชาธิปไตย
 - 1.3 จัดการเลือกตั้งกรรมการประจำมัสยิด
 - 1.4 บอกวิธีการเลือกตั้งทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง
 - 1.5 ประชาสัมพันธ์รับนโยบายทางราชการกลับมาแจ้งประชาชน
 - 1.6 สนับสนุนให้ราษฎรไปใช้สิทธิเลือกตั้ง
2. เป็นสื่อกลางในการรับและถ่ายทอดข่าวสารของทางราชการให้กับประชาชน
 - 2.1 แจ้งข่าวสารราชการแก่สัปปุรุชในวันศุกร์
 - 2.2 ประชาสัมพันธ์ข่าวทางอำเภอ จังหวัด
 - 2.3 ประชาสัมพันธ์ข่าวตำบล หมู่บ้าน
 - 2.4 เข้าประชุมรับนโยบายทางราชการกลับมาแจ้งประชาชน
 - 2.5 ปิดประกาศที่มีสยิดแจ้งข่าวสารราชการ
3. สนับสนุนช่วยเหลือปฏิบัติการหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและส่วนราชการอื่นๆ
 - 3.1 ช่วยเหลือและสนับสนุนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการพัฒนาหมู่บ้านและตำบล
 - 3.2 ทำการแทนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในด้านการส่งข่าวสารข้อมูล
 - 3.3 ร่วมพัฒนาด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม
 - 3.4 ช่วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในการหาข้อมูล
 - 3.5 ช่วยประชาสัมพันธ์และรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด
4. สนับสนุนช่วยเหลือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่
 - 4.1 สนับสนุนด้านสถานที่แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาปฏิบัติงานในหมู่บ้าน
 - 4.2 ให้การสนับสนุนความปลอดภัยแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาปฏิบัติงานในหมู่บ้าน
 - 4.3 ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสัปปุรุชและเยาวชน
 - 4.4 ให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

4.5 ร่วมมือพัฒนาหมู่บ้านพร้อมเจ้าหน้าที่

4.6 แนะนำสถานที่ต่างๆ

เอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ความหมายของการพัฒนาชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515 : 20) ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ว่าเป็น ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยใช้ความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าหากประชาชนไม่รู้จักคิดริเริ่ม ก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง

นิรุติ ไชยกุล (2522 : 21) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยเหลือตนเอง เพื่อนบ้าน และชุมชนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งที่น่าเอาบริการของรัฐผนวกกับความต้องการของประชาชนเพื่อ ยกระดับคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของประชาชนให้ดีขึ้น

องค์การบริหารวิเทศกิจ (ICA) ของสหรัฐอเมริกา หรือ AID ในปัจจุบัน (อ้างถึงใน สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์, 2544 : 22) ให้คำจำกัดความของ “การพัฒนาชุมชน” ว่าเป็นกรรมวิธีแห่งการกระทำของสังคม ซึ่งราษฎรในชุมชนนั้นๆ ร่วมกันจัดวางแผนและลงมือกระทำการเอง กำหนดว่ากลุ่มของตนแต่ละบุคคลมีความต้องการอย่างไร และปัญหาาร่วมกันมีอะไรบ้าง แล้วจัดทำแผน การของกลุ่มและของชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการและสามารถแก้ไขปัญหานั้น โดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ ให้มากที่สุดและถ้าจำเป็นอาจขอความช่วยเหลือทั้ง ทางด้านบริการและวัสดุจากองค์การรัฐบาล และมีใช้ของรัฐบาลได้

สรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนหมายถึงกระบวนการที่ให้ประชาชนในชุมชนนั้นๆ ได้มี ความคิดริเริ่มที่จะร่วมกันเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้อาจจะขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้

แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน

ยูว์ณีย์ วุฒิเมธี (2534 : 7-9) ได้เสนอแนวคิดในกลยุทธ์ของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานสามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนได้อย่างแท้จริงและมั่นคง ตลอดไป ดังนี้

1. การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นกระบวนการ (Community development as a process) แนวคิดนี้มองการดำเนินงานพัฒนาชุมชนไปในลักษณะปกติที่สภาพการณ์ต่างๆ เป็นปกติ และเอื้ออำนวยต่อกัน แต่เป็นแนวความคิดที่มีความสำคัญมากในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ ตามแนวความคิดนี้การดำเนินงานจะต้องต่อเนื่องกันจะขาดตอนไม่ได้ เริ่มตั้งแต่กระบวนการนำคนมาใช้ที่จะต้องมีการพัฒนาทั้งทางจิตใจ วินัยของคนให้สอดคล้องกับการพัฒนาวัตถุไปด้วย และในขณะเดียวกันต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด ทั้งในด้านความคิดริเริ่ม การตัดสินใจในการปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นในตัวเองของประชาชนและเป็นการขจัดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐบาล

แนวความคิดในลักษณะที่เป็นกระบวนการนี้เป็นการมองการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในรูปของการต่อเนื่องและการแก้ไขปัญหาหรือหาวิธีการดำเนินงานใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานที่ทำมาก่อนๆ อยู่เสมออย่างไม่ขาดระยะและโดยทันที่ เพราะโดยความเป็นจริงแล้ว กิจกรรมทุกอย่างเมื่อดำเนินไประยะหนึ่งก็จะเกิดความเฉื่อย หากไม่แก้ไขก็อาจจะกลับคืนสู่สภาพเดิมอีกคือเกิดมีภาวะชะงักงันของกิจกรรม ดังนั้นในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น นักพัฒนาจึงต้องเป็นผู้ที่ช่างสังเกต ช่างคิดค้น หาวิธีการใหม่ๆ ที่ต่อเนื่องเกี่ยวเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา

2. การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธี (community development as a method) ก็เป็นแนวความคิดอีกชั้นหนึ่ง หลักสำคัญของการดำเนินงานตามวิธีนี้ คือการสร้างความหวังหรือสร้างภาพพจน์ในการดำเนินงานแก่ประชาชนเพื่อสร้างความสนใจและความร่วมมือในการดำเนินงานของประชาชน โดยนัยของแนวคิดนี้การพัฒนาชุมชนนอกจากจะต้องทำเป็นกระบวนการแล้ว จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานให้ชัดเจน (process and objective) และยิ่งไปกว่านั้นจะต้องกำหนดกรรมวิธีเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งด้วย (means and objective) การกำหนดวัตถุประสงค์นั้นจะเป็นการกระทำโดยรัฐบาลเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบาย ทิศทางการเมืองแห่งรัฐ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ ของชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม จะต้องตั้งอยู่บนความคิดริเริ่มและร่วมปฏิบัติรับผิดชอบอย่างมากที่สุด

3. แนวความคิดในลักษณะที่เป็นโครงการ (community development as a program) การพัฒนาชุมชนตามแนวความคิดนี้นอกจากจะยึดมั่นตามแนวความคิดในรูปที่เป็นกระบวนการแล้ว การดำเนินงานจะต้องยึดหลักวิธีการและเนื้อหาสาระ (method and content) ซึ่งหมายความว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องไม่ละทิ้งกระบวนการความร่วมมือของประชาชนและการต่อเนื่องของกิจกรรมแล้ว จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ ปริมาณของงาน พร้อมทั้งการกำหนดในกรรมวิธีดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ด้วย ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นชัดเจนในขอบข่ายของงานที่จะทำเพื่อประชาชนมองเห็นช่องทางเข้าร่วมงานได้ถูกต้องตามขีดความ

สามารถของตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะทำให้คนทุกคนได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมตามขีดความสามารถและความถนัดของตนเอง

จากแนวคิดนี้ ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนที่จะใช้เป็นแกนนำในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ นั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่

- 1) มีแผนงาน (planning)
- 2) ความเชื่อมั่นในตนเองในการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชน (selfe confidence)
- 3) การสนับสนุนทางวิชาการ (technical support)
- 4) การประสานงานระหว่างหน่วยงาน (coordination of agencies concerned)

4. แนวความคิดในลักษณะที่เป็นขบวนการ (community development as a movement) แนวความคิดในกลยุทธ์ของการพัฒนาชุมชนในแนวนี้เป็นการนำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนเข้าไปใช้ดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายใต้สถานการณ์ที่ประชาชนบังเกิดความเฉื่อยชา หรือไม่มีความตระหนักในปัญหาของชุมชน โดยวิธีการนี้การดำเนินงานก็อาจจะละเลยกระบวนการบางอย่างของการพัฒนาบ้างในระยะเริ่มแรกก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินงานจะต้องกำหนดเป็นโครงการขึ้น พร้อมกำหนดวิธีการปฏิบัติและขอบเขตปริมาณงาน และที่สำคัญที่สุดก็คือต้องมีการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดแรงคล้อยใจอย่างแก่กล้า (emotional dynamic) เพื่อจะให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ของชุมชนและแรงคล้อยใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม

ตามแนวความคิดนี้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะต้องมีการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรู้สึกคิดและมีอารมณ์รุนแรงในการพัฒนาถึงปัญหานั้น เพื่อให้ตระหนักถึงปัญหาและเกิดภาพพจน์ในสิ่งที่จะเกิดขึ้นใหม่ อันสืบเนื่องมาจากการดำเนินงานของตน ภาพพจน์อันนี้จะต้องสูกใสในจิตสำนึกของประชาชน ทั้งนี้ก็โดยการใช้ถ้อยคำ ภาพหรือแบบอย่างของโครงสร้างสถาบัน องค์การและแบบอย่างของการปฏิบัติที่ประสบผลสำเร็จมาแล้ว ทั้งนี้โดยเน้นในเรื่องการสร้างแนวคิดใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาชุมชนในแนวของขบวนการนั้นได้มีการดำเนินไปแล้วช่วงระยะหนึ่ง ตามนัยแห่งแนวคิดนี้สิ่งที่จะลืมเสียไม่ได้ก็คือจะต้องพยายามนำเอาการพัฒนาชุมชนที่มีแนวคิดในลักษณะเป็นกระบวนการนี้มาเสริมต่อกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนมีกิจกรรมใหม่ๆ และต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการช่วยลดภาวะคับแค้นของจิตใจและสถานการณ์ในชุมชนได้

กระบวนการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือการกระทำเพื่อให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนหรือสังคม และในเนื้อหาของการเปลี่ยนแปลงนั้นมุ่งเน้นไปในแนวทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม

กระบวนการพัฒนาชุมชนเพื่อความสุขของมวลมนุษย์จึงอยู่ในกรอบของกิจกรรมหลัก 3 ประการด้วยกัน คือ การพัฒนาด้านการเมืองการปกครอง การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาด้านสังคม

1. การพัฒนาด้านการเมืองการปกครอง

การพัฒนาด้านนี้มุ่งสนใจในรูปการจัดองค์กรของประชาชนเพื่อการปกครองตนเอง การใช้องค์กรเป็นสถาบันต่อรองเพื่อสิทธิเสรีภาพของตน ความสนใจในการบริการและบริหารงานของรัฐบาลและข้าราชการ การโต้แย้งแสวงหาความถูกต้องและเป็นธรรม การสนับสนุนผู้นำ การรู้จักหน้าที่ในการอยู่และทำงานเป็นกลุ่ม การยอมรับและปฏิบัติตามแนวทางประชาธิปไตย การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของหมู่บ้านโดยมีส่วนร่วมบนความเสมอภาคและเป็นธรรม การรู้จักคิดเปลี่ยนแปลงระบบต่างๆ ที่ล้าสมัย ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคม และการเคารพและเทิดทูนสถาบันสำคัญๆ ของชาติ

2. การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาด้านนี้เป็นลักษณะของการกำหนดให้มองเห็นเป็นรูปธรรม แต่อาจจะแสดงออกทั้งด้านคุณภาพและปริมาณควบคู่กันไป การพัฒนาด้านเศรษฐกิจจะพิจารณาด้านต่างๆ ดังนี้

2.1 ที่ดิน ทั้งที่เป็นที่ดินทำกิน ที่ป่า ที่รกร้างว่างเปล่า ห้วยคลองหนองบึง เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานอันจำเป็นในการประกอบอาชีพ

2.2 ขนาดที่ดินถือครอง ขนาดที่ดินทำกินของประชาชน

2.3 สภาพการถือครองที่ดิน การเป็นเจ้าของที่ดิน เช่าที่ดิน รวมทั้งอัตราค่าเช่าที่ดิน ลักษณะการชำระค่าเช่า และระยะเวลาการเช่า

2.4 ผลผลิตต่อไร่ ต่อกิจกรรมในรอบระยะเวลาหนึ่งๆ

2.5 คุณภาพของผลผลิต วิธีการบำรุงรักษา การเก็บรักษาผลผลิต

2.6 การลงทุนในการผลิต ได้แก่ ชนิด ประเภทของเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการประกอบอาชีพที่จำเป็น การใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ การใช้ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ยารักษาสัตว์

2.7 ราคาผลผลิตต่อหน่วย วิธีการจำหน่ายผลผลิต ระบบการชั่งตวงวัด ระบบตลาดและพ่อค้าคนกลาง

2.8 การขนส่ง อัตราค่าขนส่ง และบริการความสะดวกรวดเร็วของการขนส่ง

2.9 รายได้ของครอบครัว รายได้ต่อหัว รายจ่ายของครอบครัว

2.10 จำนวนเงินออม ความถี่ของการออม วิธีการออมและสถานที่ออม

2.11 ภาวะหนี้สินของประชาชน จำนวนผู้เป็นหนี้ จำนวนเงินที่เป็นหนี้ ลักษณะการนำเงินกู้ไปใช้

2.12 สภาพการทำงาน การมีงานทำ การว่างงาน การทำงานต่ำกว่าระดับ การอพยพเข้าออกเพื่อหางานทำและอัตราค่าจ้างแรงงาน ประเภทของงานที่จ้าง ระยะเวลาการจ้าง

2.13 สถาบันการเงินที่สนับสนุนการลงทุนของประชาชน

2.14 แนวโน้มการใช้ซื้อเครื่องของประชาชนเพื่อประโยชน์ในการออม การกู้เงิน การตลาด และธุรกิจอื่นๆ

2.15 ปัจจัยสนับสนุนในการอาชีพทั้งมาจากภาครัฐและภาคเอกชน เช่นบริการด้านชลประทาน การขนส่ง วิชาการ การให้หลักประกันความเสียหายในอาชีพ

2.16 ชนิดและจำนวนเครื่องใช้ในครอบครัว

2.17 แนวโน้มการยอมรับเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ

3. การพัฒนาด้านสังคม

การพัฒนาด้านสังคมสามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

3.1 การพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ ภาวะโภชนาการ วิถีปฏิบัติอันเกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย การวางแผนครอบครัว การยอมรับในการรักษาพยาบาลแผนใหม่ ตลอดจนความเข้าใจและยอมรับการปฏิบัติเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน

3.2 การพัฒนาด้านการศึกษา ได้แก่ ความสนใจในการศึกษาของประชาชน ความสามารถในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ และโอกาสในการฝึกอบรมหรือศึกษาเพิ่มเติม

3.3 การพัฒนาด้านการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันและศาสนา เป็นการมองถึงความสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันของคนในสังคม การปฏิบัติศาสนกิจ การยึดถือวัฒนธรรม ประเพณีและศีลธรรม การยอมรับภาวะผู้นำและผู้ตาม ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการบังคับใช้ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน

ศาสนาอิสลามกับการพัฒนาชุมชน

ศาสนาอิสลามได้วางกฎเกณฑ์ความประพฤติที่ครอบคลุมการใช้ชีวิตในสังคมทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสังคม หรือสังคมกับสังคม ตลอดจนในรูปแบบของการใช้ชีวิตส่วนตัว และการใช้ชีวิตในครอบครัวและสังคม อันจะต้องเกี่ยวพันกับระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม

คำว่า “ชุมชน” ตรงกับภาษาอาหรับว่า “อุมมะฮ์” มีความหมายคือ เป็นแบบแผนความประพฤติ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนการปฏิบัติอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้บุคคลใช้ชีวิตร่วมกันได้

ชุมชนมุสลิมมีบูรณาภาพโดยหลักการศาสนาที่มีกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมทางสังคมในทุกด้าน ดังนั้นการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชนมุสลิมจึงต้องสอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีวิตที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติทางศาสนา ดังนี้

1. ด้านการเมืองการปกครอง ศาสนาอิสลามได้วางหลักความยุติธรรมในระบบการปกครอง เพื่อเป็นเครื่องชี้นำให้ผู้ที่มิอำนาจในการปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองได้ปฏิบัติ ผู้ปกครองที่ดีต้องไม่ถือว่าอำนาจหน้าที่ที่ได้มานั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้ปกครอง และต้องยึดหลักความยุติธรรม รอบรู้ และมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง โดยถือว่าอำนาจหน้าที่ที่ได้มานั้นมาจากอัลเลาะห์ และพระองค์ได้กำหนดให้เขาได้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง ดังนั้นผู้อยู่ใต้ปกครองจึงมีหวังในการเลือกและสรรหาผู้ที่มีความเหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ และเมื่อเลือกผู้ใดเป็นผู้ปกครองแล้ว ย่อมต้องให้ความร่วมมือในกิจกรรมที่กำหนดอย่างเต็มที่ หากสร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นก็ถือว่าเป็นผู้ทำลายในสิ่งที่ตนเองสร้างขึ้น

2. ด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจตามแนวทางอิสลามมีวิธีการเป็นของตนเอง คือเป็นการยอมรับผลประโยชน์ทั้งปัจเจกชนและผลประโยชน์ส่วนรวม โดยยึดหลักการศรัทธา อัลเลาะห์ได้ประทานสติและกำลังความสามารถให้แก่มนุษย์ พระองค์ทรงให้เกิดสรรพสิ่งและการอาชีพของมนุษย์บนพื้นแผ่นดินนี้อย่างดีที่สุด สรรพสิ่งที่พระองค์ได้ประทานมาล้วนแต่เพื่อคุณประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งสิ้น ดังโองการอัลกุรอานซูเราะฮ์ลูกมาน อายะฮ์ที่ 20 ความว่า “เจ้าทั้งหลายรู้หรือไม่ว่า แท้ที่จริงอัลเลาะห์อำนวยประโยชน์แก่พวกเจ้าทั้งสิ่งที่มีอยู่ในฟากฟ้าและสิ่งที่มีอยู่บนพื้นดิน” และมนุษย์ทุกคนนั้นต้องทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินทั้งหลาย ดังโองการอัลกุรอานซูเราะฮ์ญุมะอะฮ์ อายะฮ์ที่ 10 ความว่า “ครั้นเมื่อเสร็จสิ้นการละหมาดแล้ว พวกเจ้าจงแยกย้ายออกไปในพื้นแผ่นดิน และจงหาแสวงหาความโปรดปรานของอัลเลาะห์ด้วยการประกอบสัมมาอาชีพต่างๆ ตามความถนัดของแต่ละคน”

ศาสนาอิสลามได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจไว้อย่างรัดกุมอันได้แก่ การส่งเสริมให้เพิ่มกำลังการผลิตเพื่อเพิ่มพูนรายได้ การลดค่าใช้จ่ายให้มีความสมดุลกับรายรับ การรักษาเวลาอย่างเคร่งครัด ความขยันและไม่ฝักใฝ่ในอบายมุขทุกประเภท รวมทั้งธุรกิจการเงินนอกระบบ เพราะศาสนาอิสลามห้ามธุรกิจดอกเบี้ย แต่ส่งเสริมการพาณิชย์และรักษาระเบียบบการค้าขายด้วยความเที่ยง มีความยุติธรรมในการตั้งราคา การชั่ง การตวง การวัด และให้กระจายธุรกิจการค้าไปสู่มวลชน ไม่ฉกฉวยโอกาสทางการค้าขาย และให้โอกาสแก่ผู้บริโภครับความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน

3. ด้านสังคม การพัฒนาด้านสังคมนี้ อิสลามได้กำหนดไว้ในหลายๆ ด้านด้วยกัน เช่น ด้านการศึกษา ในทัศนะของศาสนาอิสลามไม่จำกัดขอบเขตด้านการศึกษาศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้ได้ส่งเสริมการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตด้วย นอกจากนี้ศาสนาอิสลามยังได้สอนไม่ให้ละเลยต่อการอบรมสวดอาชีฟด้วยเช่นกัน ส่วนการพัฒนาด้านศาสนาและวัฒนธรรมนั้น ศาสนาอิสลามได้ส่งเสริมเพื่อให้เป็นสิ่งสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้ยึดถือปฏิบัติ ทั้งนี้กิจกรรมทุกกิจกรรมจะต้องไม่ขัดแย้งกับบทบัญญัติของศาสนา ในด้านสาธารณสุข เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ศาสนาอิสลามได้

กำหนดให้มีการพัฒนาขึ้นนับตั้งแต่การรักษาความสะอาด การรักษาสุขภาพ การดูแลเรื่องโภชนาการ การป้องกันโรค และการวางแผนครอบครัว ทั้งนี้เพื่อให้อิสลามิกชนมีสุขภาพพลานามัยที่ดีนั่นเอง และสิ่งสำคัญคือศาสนาอิสลามได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม โดยที่ทุกคนต้องร่วมมือซึ่งกันและกันเพื่อเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ เนื่องจากอิสลามได้วางรากฐานในการพัฒนาสังคมด้วยการสร้างความรัก ความสามัคคี และความเข้าใจอันดีระหว่างมวลมนุษยและลบล้างความรู้สึกที่เป็นศัตรูกัน

เอกสารเกี่ยวกับหน้าที่มัสยิดต่อชุมชน

มัสยิดเป็นภาษาอาหรับ หมายถึงสถานที่สำหรับการงูหยูด (กราบ) ต่ออัลเลาะห์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นสถานที่สำหรับการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อการภักดีต่ออัลเลาะห์นั่นเอง มัสยิดได้มีการใช้เรียกครั้งแรกขณะที่ท่านศาสดามูฮัมมัดและบรรดาซอฮาบะฮ์ (สหาย) ของท่านได้ร่วมกันสร้างเพื่อทำการปฏิบัติศาสนกิจ ณ ตำบลกุบะฮ์ เมื่อท่านอพยพจากนครมักกะฮ์ไปยังนครมาดีนะฮ์

มัสยิดเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการบูรณาการวิถีชีวิตมุสลิมและเป็นสถาบันแห่งการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปสังคมและพฤติกรรมของสันติชนมุสลิมด้วย

ในประวัติศาสตร์อิสลามสมัยท่านศาสดามูฮัมมัด มัสยิดอัลชะรอมีถือเป็นศูนย์กลางแห่งการภักดีและการจัดกิจกรรมในกรอบของอิสลาม มีข้อเท็จจริงอ้างอิงว่า พระนางคอดียะห์ (ภรรยาคนแรกของท่านศาสดา) เคยติดตามท่านศาสดาไปยังมัสยิดนี้บ่อยครั้ง เมื่ออพยพเข้าสู่นครมาดีนะฮ์ ท่านศาสดาจึงได้เริ่มก่อสร้างมัสยิดโดยขอซื้อที่ดินแปลงหนึ่งจากเด็กกำพร้า 2 คน เป็นเงิน 10 เหรียญดิเนาร์ มัสยิดแห่งนี้มีชื่อว่า “มัสยิดอันนะบะวีย์” ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและกิจกรรมการละหมาดโดยจัดส่งนักละหมาดไปยังเมืองต่างๆ อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้มัสยิดอันนะบาวีย์ยังเป็นสถานที่ประชุมปรึกษาด้านการเมืองการทหาร กล่าวคือเมื่อคราวที่มีการรบที่อุซูด ท่านศาสดามูฮัมมัด ได้ทำการปรึกษาหารือกับเหล่าซอฮาบะฮ์หลังละหมาดมุอ์ตเกี่ยวกับการป้องกันการบุกรุกของพวกกุเรซ ที่ซึ่งเป็นศัตรูอีกด้วย มัสยิดยังคงมีความสำคัญทางการเมืองมาเป็นลำดับจนถึงสมัยของวงศ์อุมัยยะห์และได้สูญเสียความสำคัญด้านนี้ในระหว่างสมัยของวงศ์อับบาซียะห์ (วิศรุต เลาะวี้, 2543 : 6-8)

นอกจากนี้มัสยิดในอิสลามนั้นถือเป็นสภานับวิสุทธิ เป็นที่รับของการเสนอความคิดเห็นอันหลากหลายและข้อโต้แย้งในเรื่องราวกิจการต่างๆ ด้วยความอิกลาศ (บริสุทธิ์ใจ) และด้วยความรักต่ออัลเลาะห์และรอซูล (ผู้รับใช้ของพระองค์อันหมายถึงท่านศาสดามูฮัมมัด) เป็นสภากที่เปิดกว้างเพื่อความคิดที่หลากหลายและสร้างสรรค์อันเป็นพลังที่จะกระตุ้นาวาแห่งสังคมนี้ให้วิ่งเด่นไปยังทิศทางที่ถูกต้อง ยิ่งไปกว่านั้น มัสยิดยังเปรียบเสมือนป้อมปราการอันมั่นคงสำหรับ

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติไม่ว่าจะด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมอีกด้วย (มุฮัมมัด อุมาระฮ์, 2544 : 13)

ปัจจุบันได้มีนักจิตวิทยามุสลิมที่สำคัญหลายท่านได้ยอมรับว่า มัสยิดถือเป็นสถานที่อันสงบเงียบที่จะช่วยผ่อนคลายความเครียดหรือลดปัญหาความว้าวุ่นจากครอบครัว และการประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ การตั้งจิตมุ่งมั่นสู่อัลเลาะห์และการวางตนให้อยู่ในกรอบของอัลอิสลาม ล้วนเป็นการปฏิบัติคนๆ ที่ถูกต้องและเหมาะสมอย่างแท้จริง

ด้วยบทบาทของมัสยิดที่ไม่ใช่จะเป็นเพียงแต่สถานที่ประกอบศาสนกิจเท่านั้น แต่ในโลกแห่งข่าวสารข้อมูล โลกที่ได้รับการหลอมให้เป็นหนึ่งเดียว มัสยิดจึงเป็นสถานที่สำคัญที่จะเป็นศูนย์กลางของท้องถิ่นหรือชุมชนมุสลิมในการพัฒนาให้ได้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นในสถานการณ์นี้มัสยิดจึงต้องทำหน้าที่หรือกิจกรรมต่างๆ ดังนี้ (วิศรุต เลาะวิท, 2543 : 8-9)

1. เป็นสถานที่ประกอบการภักดีต่ออัลเลาะห์
 2. เป็นศาลากลางเมืองหรือตำบล ศาลาประชาคม เพื่อการประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องกิจการของอิสลามและสังคม
 3. เป็นสถานศึกษาอบรมวิชาการอิสลามและวิชาชีพ
 4. เป็นสถานที่พักชั่วคราวสำหรับผู้เดินทาง
 5. เป็นสถานที่เก็บรักษาและการบริจาคสิ่งปวງ
 6. เป็นกองบัญชาการกำลังพลกรณีถูกฝ่ายศัตรูโจมตี
 7. เป็นสถานที่พิพากษาคดีและการประนีประนอมข้อขัดแย้ง
 8. เป็นสถานที่ละหมาดและดับถ้ำสำหรับมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม
 9. เป็นสถานที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่สำคัญต่างๆ ที่มีภายในชุมชนมุสลิมและศูนย์กระจายข่าวสารในชุมชน
 10. เป็นสถานที่ฟุ่มฟือหิมาอัน (ความศรัทธา) และเพิ่มพูนวิทยาการเพื่อเป็น “วิทยาลัยอิสลาม” น้อยๆ ของชุมชน
 11. เป็นสถานพยาบาล
- อย่างไรก็ตาม การร่วมกันพิจารณาทบทวนถึงแนวทางการปฏิรูปมัสยิดอีกครั้งในภาวะการณ์สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เช่นปัจจุบัน จึงมีการเสนอแนวความคิดประกอบการปฏิรูปมัสยิดอันจะเกิดประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่น ดังนี้
1. จัดเป็นศูนย์อบรม กระตุ้นเตือน และปลุกเร้า มุสลิมให้มีอะกีดะฮ์ในอัลเลาะห์อย่างจริงจัง เพื่อดำเนินกระแสนิวส์อีละฮ์ (ความป่าเถื่อน) แห่งโลกคุณยา
 2. จัดเป็นศูนย์อบรมเยาวชนทุกรูปแบบตามความเหมาะสมกับเวลาและหลักสูตร เช่น อบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนและศูนย์อบรมจริยธรรม

3. ฟื้นฟูภารกิจของมัสยิดให้เป็นสถานศึกษาด้านวิชาการอิสลามหรือเป็น “วิทยาลัยอิสลาม” ของชุมชน
 4. เปิดให้มีการปฏิบัติละหมาด 5 เวลา (open mosque) มิใช่เปิดเฉพาะวันศุกร์เท่านั้น
 5. ดำเนินการจัดการเรียนการสอนวิชาการอิสลามระดับฟรีดูอิน
 6. สำรวจและให้ความสนใจสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ของมุสลิมในบริเวณมัสยิด เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งการส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน
 7. เป็นศูนย์กลางของการบริจาค การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและช่วยเหลือมุสลิมที่ขาดแคลนทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
 8. จัดห้องสมุดประจำมัสยิด เพื่อเป็นแหล่งสร้างสมสติปัญญามุสลิมให้มีความตื่นตัวตลอดเวลา สร้างนิสัยให้เยาวชนรักการอ่าน เป็นนักคิดและนักกิจกรรมในแนวทางอิสลาม
 9. ผู้บริหารมัสยิดต้องเป็นแบบอย่างอันดีแก่สัปบุรุษทั้งในการวางตัว ความประพฤติ รวมทั้งการมีคุณธรรมเป็นสำคัญ
 10. บทกุดบะฮ์ (ธรรมปาฐก) ควรมีความเชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตและความเป็นจริงของสังคมโดยเน้นปัญหาที่เกิดขึ้นและเสนอแนวทางแก้ไขด้วยหลักการอิสลาม
 11. จัดกิจกรรมเชิงวิชาการที่อยู่ในกรอบของหลักการอิสลามเป็นครั้งคราว เช่น วันอีด วันเมาลิดินนบี ฯลฯ ได้แก่ นิทรรศการ การอภิปราย นอกจากนี้จะต้องทำหน้าที่เผยแพร่หลักการอิสลามแก่ศาสนิกชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงมัสยิดอีกด้วย
 12. จัดระบบข้อมูลข่าวสารของมัสยิด เช่น ประวัติความเป็นมาของมัสยิด ป้ายประกาศ ป้ายนิเทศ ระบบเอกสารของมัสยิด เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับสัปบุรุษ (ครอบครัว อาชีพ รายได้ เด็กกำพร้า แม่หม้าย ฯลฯ)

จากอัลกุรอาน อัลฮาดิษและจากประวัติศาสตร์ในสมัยของท่านเคาะลีฟะฮ์ พอที่จะสรุปหน้าที่ของมัสยิดได้ดังนี้ (เวอูเซ็ง มะแคเฮาะ, คตมนรณัจญ์ บากา และสุวิชา ยินฮุนทรง, 2539 : 22-23)

1. มัสยิดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ เพื่อแสดงการเคารพภักดีต่ออัลเลาะห์ โดยมุสลิมจะใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติละหมาดร่วมกันทุกวันๆ ละ 5 เวลา อ่านคัมภีร์อัลกุรอาน และกล่าวคำรำลึกถึงพระองค์อัลเลาะห์
2. มัสยิดเป็นสถานการศึกษาแห่งแรกที่จะให้ความรู้ด้านศาสนาและด้านอื่นๆ ในประวัติศาสตร์อิสลาม มัสยิดหลายแห่งจึงเป็นที่ผลิตอุลามา (นักวิชาการอิสลาม) ชั้นนำของโลก
3. มัสยิดเป็นเสมือนสภาที่ปรึกษาในปัจจุบัน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือในเรื่องราวต่างๆ หรืออภิปรายปัญหาที่น่าสนใจ

4. มัสยิดเป็นเสมือนศาล ใช้เป็นที่พิพากษาคำวินิจฉัยพิจารณาตัดสินปัญหาและแก้ไข ปัญหาแก่ประชาชน
5. มัสยิดเป็นสถานที่ในการทำสัญญาข้อตกลงและสนธิสัญญาทางการเมือง
6. มัสยิดเป็นสถานที่ใช้ฝึกหัดกองทหาร และเป็นที่ยุมนุมของบรรดานักรบมุสลิม ก่อนจะออกสนาม
7. มัสยิดเคยทำหน้าที่เสมือนกับเป็นโรงพยาบาลทหาร (เสนารักษ์)
8. มัสยิดเป็นสถานที่พักอาศัยแก่ผู้ที่เดินทางและผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ
9. มัสยิดเป็นสถานที่ต้อนรับคณะผู้แทนต่างๆ
10. มัสยิดเป็นศูนย์กลางของการเผยแพร่อิสลาม
11. มัสยิดเป็นสถานที่ทำหน้าที่เก็บและแจกจ่ายซากาตและการบริจาคต่างๆ
12. มัสยิดเป็นสถานที่พบปะกันของคนในชุมชน
13. มัสยิดเป็นสถานที่สงบอารมณ์หรือทำสมาธิ “เอียะติกาฟ”

แวอุเซ็ง มะแคเฮาะ, ดลมนรรัตน์ บากา และสุวิษา ยี่สุนทรอง (2539 : 6-8) ได้นิยาม การทำหน้าที่ของมัสยิดในศัพท์ปฏิบัติการของรายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทมัสยิดในสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ไว้ โดยจำแนกออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านศาสนา

1.1 ใช้เป็นสถานที่ในการประกอบศาสนกิจหรือกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม เช่น ใช้เพื่อเป็นสถานที่ละหมาด 5 เวลา ละหมาดวันศุกร์ ละหมาดในวันอีดทั้งสอง ละหมาดแก่คนตาย นอกจากนั้นอาจใช้ในการแต่งงาน โกนผมไฟ เป็นต้น

1.2 ใช้ฝังศพ เนื่องจากบางมัสยิดจะมีกุโบร์หรือสุสานไว้สำหรับฝังศพ

1.3 ใช้เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ศาสนา

2. ด้านการศึกษา

2.1 ใช้เป็นสถานที่สอนศาสนาแก่เด็กหรือผู้ใหญ่ ซึ่งบางมัสยิดอาจใช้ในตัวอาคารมัสยิด หรือสร้างอาคารใหม่ภายในรอบรั้วมัสยิด และการสอนนั้นอาจจะสอนในช่วงเวลา กลางวันหรือกลางคืน สอนทุกวันหรือเฉพาะวันหยุดหรือภาคฤดูร้อน

2.2 ใช้เป็นสถานที่อบรมหรืออภิปราย ถกปัญหาหลังเวลาละหมาด

2.3 ใช้เป็นสถานที่ศึกษาค้นคว้าในรูปของห้องสมุด

3. ด้านสังคม

3.1 ด้านสังคมสงเคราะห์

3.1.1 ใช้เป็นสถานที่ให้บริการยืมวัสดุเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องถ้วยชาม ภาชนะ เครื่องขยายเสียง ที่อาบน้ำศพ เป็นต้น

3.1.2 ใช้เป็นสถานที่บริการรับปรึกษาปัญหาต่างๆ โดยอิหม่ามหรือคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นผู้ให้บริการ

3.1.3 ใช้เป็นสถานที่พักอาศัยสำหรับผู้เดินทาง

3.2 ด้านสาธารณสุข

3.2.1 ใช้เป็นสถานที่รักษาพยาบาลเบื้องต้น

3.3 ด้านกฎหมาย

3.3.1 ใช้เป็นสถานที่รับปรึกษาและการพิจารณาคดีตัดสินความ ในเรื่องกฎหมายอิสลามด้านต่างๆ เช่น การแบ่งมรดก การทำสัญญาต่างๆ การหย่าร้าง ฯลฯ

4. ด้านเศรษฐกิจ

4.1 ใช้เป็นที่ตั้งของกองคลัง หรือเป็นองค์กรที่ใช้เก็บรวบรวมแจกจ่ายซากาตให้แก่คนในชุมชน (บัยตุลมาล)

4.2 ใช้เป็นที่พบปะปรึกษาหารือกันในเรื่องการทำมาหากิน

5. ด้านการเมือง

5.1 ใช้เป็นที่ปรึกษาหารือในกิจการด้านการเมืองการปกครอง

จากภารกิจหรือหน้าที่ของมัสยิดที่รวบรวมไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่ามัสยิดไม่ใช่สถานที่ใช้เพื่อการประกอบกิจทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาท้องถิ่นได้ทั้งปวง แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำศาสนา (อิหม่าม) ในการทำงานที่จะนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนในชุมชนมัสยิดนั้น ๆ

การวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทผู้นำศาสนาอิสลามยังมีน้อย ผู้วิจัยจึงขอเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งค้นคว้ามาได้ดังนี้

วิโรจน์ ขวัญเชื้อ (2530 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษาในระบบโรงเรียน ตามการรับรู้ของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำศาสนา สรุปว่า ผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะอิหม่าม ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษาในระบบโรงเรียนในด้านความรู้พื้นฐานทั่วไป ด้านทักษะอาชีพ และด้านข่าวสารข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง

สำหรับผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม เกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะอิหม่ามในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในด้านความรู้พื้นฐานทั่วไปและด้านทักษะอาชีพ ไม่มีข้อใดที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านข้อมูลข่าวสาร มีข้อแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เพียง 3 ประเด็นคือ เป็นผู้ชักจูงหรือช่วยเหลือแนะนำประชาชนให้ช่วยกันรักษาสถานที่หรือสิ่งของที่เป็นของส่วนรวม เป็นตัวแทนของชาวไทยมุสลิมที่จะแถลงข้อเท็จจริงเพื่อความเข้าใจคดีต่อกันระหว่างรัฐและประชาชน และเป็นผู้สนับสนุนให้ประชาชนได้เรียนรู้และร่วมกันปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง นอกนั้นไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อรุณ ศิริพันธ์ (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา ผลการศึกษาปรากฏว่า อิหม่ามในจังหวัดสงขลามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง นอกจากด้านศาสนาและด้านวัฒนธรรม กระบวนการยุติธรรม และการเมืองการปกครองซึ่งอยู่ในระดับสูง การเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาชุมชนของอิหม่ามจำแนกตามตัวแปรอิสระพบว่า อิหม่ามที่มีอายุ 45 ปีลงมา มีบทบาทสูงกว่าอิหม่ามที่มีอายุสูงกว่า 45 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อิหม่ามที่จบหลักสูตรสูงกว่าภาคบังคับ กับอิหม่ามที่จบหลักสูตรศึกษาภาคบังคับต่ำกว่า มีบทบาทไม่แตกต่างกัน อิหม่ามที่เคยได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมีบทบาทสูงกว่าอิหม่ามที่ไม่เคยได้รับการฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และอิหม่ามที่พูดภาษาไทยในชีวิตประจำวันมีบทบาทสูงกว่าอิหม่ามที่พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัญหาและข้อเสนอแนะตามทัศนะของอิหม่าม จำแนกออกเป็น 2 ส่วนคือส่วนที่เป็นปัญหาและที่เป็นข้อเสนอแนะ ส่วนที่เป็นปัญหาปรากฏผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย การไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการสภาตำบล การไม่เข้าใจระหว่างประชาชนต่างวัฒนธรรม ประชาชนขาดทักษะในการประกอบอาชีพ ปัญหาการว่างงานหรือมีงานทำ แต่ไม่เป็นหลักแหล่ง และประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ประชาชนบางส่วนยังละเลยในการปฏิบัติศาสนกิจ การขาดผู้นำและงบประมาณในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและที่เกี่ยวข้อง ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือในการสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น และไม่ยอมรับอิหม่ามในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาตัดสินไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทว่ายุติธรรม ส่วนที่เป็นข้อเสนอแนะ อิหม่ามต้องการให้ปรับปรุงแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาเป็นสำคัญ

อังคณา บุญสิทธิ์ (2518 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามกับปัญหาอาชญากรรมในสามจังหวัดภาคใต้ สรุปผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ผู้นำศาสนาอิสลามมีบทบาทในการป้องกันอาชญากรรมโดยการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท การให้คำปรึกษาหารือหรือแนะนำในปัญหาต่างๆ การอบรมสั่งสอนหลักศาสนา รวมทั้งจัดความขัดแย้งและปลูกฝังให้ประชาชนปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงามได้ดี

2. ผู้นำศาสนาอิสลามมีบทบาทในการปราบปรามอาชญากรรมหลายประการได้ดี เช่น การเป็นพยานในคดีที่เกิดขึ้น การบอกเบาะแสแหล่งซ่อนตัวของอาชญากร และการให้ความร่วมมือกับทางราชการในการปราบปรามอาชญากรรมที่เกิดขึ้น

3. ผู้นำศาสนาอิสลามส่วนใหญ่มีทัศนคติดีต่อทางราชการ

4. ผู้นำศาสนาอิสลามเป็นผู้อบรมสั่งสอนในเรื่องการพัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพ และการพัฒนาเกษตรอย่างได้ผล

อนุสรณ์ ศรีเมนต์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทของคาโต๊ะยุติธรรมในการใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 ผลการศึกษาพบว่า

1. คาโต๊ะยุติธรรมทุกคนมีบทบาทในการใช้ พรบ.ว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 ในระดับปานกลางคิดเป็นร้อยละ 73

2. คาโต๊ะยุติธรรมทุกคนมีบทบาทในการใช้ พรบ.ว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชนในการอำนวยความสะดวกกรรมแก่อิสลามิกชน มีรายละเอียดดังนี้

กรณีบทบาทต่อประชาชนเรียงลำดับความสำคัญคือ

2.1 ให้คำปรึกษาแก่ประชาชนและผู้พิพากษาในการใช้กฎหมายอิสลามฯ

2.2 ควรมีบทบาทในการจัดอบรมความรู้เรื่องการใช้กฎหมายอิสลามฯ ต่อประชาชน

กรณีบทบาทในการอำนวยความสะดวกกรรมเรียงลำดับความสำคัญ คือ

2.3 ช่วยไกล่เกลี่ยคดี

2.4 การนั่งพิจารณาคดี

2.5 แสดงความเห็นในปัญหาข้อเท็จจริง

ส่วนข้อเสนอแนะของการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ากรมามีคาโต๊ะยุติธรรมเพื่อการวินิจฉัยข้อกฎหมายอิสลาม นับว่าเป็นประโยชน์ต่อประชาชนอิสลามเป็นอย่างมาก แต่ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามนอกเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อาจไม่ได้รับความเท่าเทียมกันในเรื่องนี้ จึงเห็นควรวิจัยเปรียบเทียบการอำนวยความสะดวกกรรมแก่อิสลามิกชนในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ กับนอกพื้นที่ดังกล่าวว่ามีผลดีแตกต่างกันอย่างไร

อาทร คุระวรรณ (2543 : 20-24) ได้ศึกษาบทบาทของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีผลการศึกษาดังนี้

1. ระดับความรู้ ความเข้าใจของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า กลุ่มตัวอย่างจำนวนมากที่สุดมีระดับความรู้ความเข้าใจต่อการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลระดับปานกลาง รองลงมาคือความรู้ ความเข้าใจในระดับต่ำ และเมื่อเปรียบเทียบระดับความรู้ความเข้าใจของกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดสงขลา กับจังหวัดยะลา พบว่ากลุ่มตัวอย่างในจังหวัดสงขลา มีระดับความรู้ ความเข้าใจในระดับปานกลางและระดับสูง ในอัตราส่วนที่มากกว่ากลุ่มตัวอย่างในจังหวัดยะลา และในส่วนตัวแปรอิสระ อันได้แก่ เพศ อายุ ศาสนา ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และประเภทสมาชิก พบว่าเฉพาะตัวแปรด้านการศึกษา ระดับการศึกษา และอาชีพของกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกันเท่านั้น ที่มีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ความเข้าใจของสมาชิกต่อการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลอย่างมีนัยสำคัญของสถิติที่ระดับ 0.05

2. ระดับบทบาทของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลต่อการพัฒนาท้องถิ่น พบว่ากลุ่มตัวอย่างจำนวนมากที่สุดมีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นระดับมาก รองลงมาคือบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นระดับปานกลาง ส่วนประเภทบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่ากลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับบทบาทในการพัฒนาสังคมมากที่สุดและให้ความสำคัญกับบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจน้อยที่สุด ในส่วนของตัวแปรพบว่า ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับบทบาทของสมาชิกในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3. ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความเข้าใจ ของสมาชิกต่อการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลกับบทบาทของสมาชิกในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่าแม้ว่าโดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีระดับความรู้ความเข้าใจ ในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลในระดับปานกลางและระดับต่ำ แต่มีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นในระดับปานกลางและสูง และเมื่อเปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างระหว่างจังหวัดสงขลาและยะลา พบว่ากลุ่มตัวอย่างในจังหวัดสงขลา มีระดับความรู้ความเข้าใจในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ในระดับที่สูงกว่ากลุ่มตัวอย่างในจังหวัดยะลา แต่กลับมีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นในระดับต่ำกว่า จึงสรุปได้ว่าระดับความรู้ความเข้าใจของสมาชิกต่อการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ไม่เป็นปัจจัยสำคัญต่อบทบาทของสมาชิกในการพัฒนาท้องถิ่น กล่าวคือสมาชิกที่มีระดับความรู้ความเข้าใจในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลในระดับต่ำ อาจมีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นในระดับสูง

4. ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคของสมาชิกในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีลำดับความสำคัญของปัญหาคือ (1) ปัญหาด้านงบประมาณ (2) ปัญหาด้านตัวแทนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (3) ปัญหาด้านบุคลากร เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล และ (4) ปัญหาด้านความขัดแย้งในองค์การบริหารส่วนตำบล ตามลำดับ